

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Наши модерни историчари

Историја је једна од оних наука, која се код нас живо обрађује, те је поодавна већ толико напредовала да сад већ стоји чврсто на темељу историјске критике. Нема сумње да је творац новијег научног манира И. Руварац, ма да се у својим обилним радовима није упуштао баш у философију историје и њен прагматизам, но се задржао већином на пољу критичке хронологије и генеалогije. Он је почео пречишћавати нашу прошлост на основу чисто критичког истраживања. Његова велика спрема и начитаност, па темељно познавање извора, а уз то велики му труд створише га за два три деценија најзнатнијим ауторитетом, чији се углед још више дигао приликом његова полемисања са неким противницима му, што му по спреми не бијаху дорасли, те његова постаде у науци мјеродавна. Но што се више углед му дизао, тим више се поче истицати код њега једна од кардиналних му погрјешака која сме-

та правом напретку свакога рада, а то је недостатак љубави према оном предмету, кога се латио да обрађује. Њега не гони на рад љубав према народној прошлости, те да се с тога труди, да је народу своје расвијетли, да је њоме поучи, уздигне и у идејалима учврсти. Не — он то бављење своје са историјом сматра, рекао бих као неки приватан шпорт који му прибавља пакосне забаве. Он није приступио том послу с љубавном бригом и њежно, као „отац новије историје“, но са неком нервозном злоћом, управо као нека немила, злурада и пакосна маћеха, па се привидно у доброј тежњи, да раскрчи коров незнања, фантастичке невјероватне и штетне традиције у врту наше историје, толико захукао, да је размахујући лијево и десно покосио поред корова многи и многи мирисави, красни цвијет, који нам је врт дичио. Са повиком „историјска истина је главно начело“ оборио се он на писање старијих историка на-

ших и традиције, те их почео редом свлачити и то често пута тоном веома необичним у науци, у праšину сарказма и ништавила. Ауторитетом својим поведе за собом млађе коло историчара и „историјска истина“ за час би идентификована са рушењем традиције, и то рушење постаде модерном манијом. Тако постаде Руварчева школа. Што је ко жешће и с више цинизма обарао освештана предања и рушио народне угледе из прошлости, тим је изгледао наученије и темељнији у спреми. Родољубиви читалачки свијет је у чуду гледао ова штетна и чудна посла, па из страхопоштовања пред научним ауторитетима само жалосно вртио главом; а ако се нашао који родољуб историчар, да испред те немилосрдне критичне косе спасе што од народне традиције, била му је награда да је жигосан као незналица, те изложен опћем подсмјеху и руглу. Пошљедица овог маћешког поступка није дала дуго на себе чекаати. Народна красна традиција изложена које у усменом и писменом предању, које у пјесмама нашим, што су свијет задивиле, би изгажена, покошена; новoga не би ничег створено у врту наше историје, те остаде нека гола и празна стрњика без цвијећа и мириса, да се око с негодовањем а душа с разочарањем, умором и тугом од ње окреће. Да се изразимо јасније, фацит свих тих постулата ове нове историјске школе јесте: ми нисмо никад били ништа, сад нисмо ништа, а нећемо никада ништа ни бити. Све што је наше, не ваља и није ваљало него смо о том у обмани. Једино што код нас још вриједи јесте то, да смо хвала Богу, упознали нашу прошлост у „правој историјској боји.“ Народ се неће више лудо заносити за потурицом Краљевићем Марком, за кне-

зом — не царем — запамтите! — Лазаром, тим слабићем без значајна карактера, за Обилићем, (да је ово име погрјешно, учи дјецу у школској књизи већ, ради научне истине Љ. Ковачевић, он се звао Кобилић) јер је овај мучки уморио Мурата. — Не треба народ да се сјећа више послједњег деспота свога Ђурђа, јер је био то неки прост варалица и прописвијет, јер му се не може доказати поријекло а патријарх Чарнојевић славољубив себичњак, који је и сâм радио на томе да деспот буде затворен! Даље ћемо дознати од њих да су Војвођани просте добјеглице и незвани гости, да њихове привилегије не вриједе ни по луле духана, да се оне управо и не тичу њих, но Срба у Краљевини Србији. Здравом су нас на даље хвалом залужили наши учени историчари, што су „озбиљним“ аргументима доказивали, да Угарска има суверено право на Србију, (!) да Босанци нису Срби (!) а Црногорци да су смјеса Хрвата и Арбанаса! Још само чекамо то, да из ученог ког пера изађе „темељна“ расправа, која ће здерати незаслужену глорију са братоубијце и католика Немање и Св. Саве, па тог шврће Душана, с којим се толико размећемо (као бајаги и он момче пошао да освоји Цариград!) па са бјегунца Карађорђа, свињара Милоша и турске удворице Михајла, бечке лутке војводе Шупљикца — е па онда смо на коњу!

Наш народ ће онда да прогледати новим очима и од тада ће да се са свим другојачије почне старати за своју будућност, јер се неће више заводити за уображеном славом и измишљеним великанима, те ће трезвено само рачунати са собом и са будућношћу.

Како ли су, Боже, заостали и заглупавили остали народи, који не

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

полажу на ту „историјску истину“, која је у ствари увијена непрозривом маглom!? Но махнимо се горке ове сатире, да видимо, како други народи раде. Нама, а и читавом ученом свијету наочиглед, направи Смичиклас, тако рећи преко ноћ, из оно мало мршава и маглопита историјска градива и извора а с много одушевљења и фантазије: „сјајну“ хрватску прошлост, са „великом Хрватском“ и њеним историјским државним правом, ма да је те сјајне и велике државе нестало још раније, но што је наша држава и почела да живи, и ако смо се у исто доба са Хрватима доселили овамо. Њихови историци траже Хрвате где им ни сјемена није било, а наши велеучени модерни историци тврде да Босанци и Црногорци нису Срби!! Па бар да је истина на њиховој страни, но просто самовољно нагађање и извртање! Мађари шаљу научне експедиције у Кавказ да тамо пронађу колијевку Мађара и гроф Зичи налази у Кавказу послје 1000 година чак своје рођаке, и Мађарској критици не пада на ум ни да посумња у истину овог обрета, а наши се на нашу ујемчену сигурну прошлост бацају блатом. Консолидовани народи као што су Нијемци, Французи и Енглези, који се немају чега бојати, стварају своју историју увијек с обзиром на политичне и етнографске интересе своје, а ми слаби и расцијепани уништавамо насилно своју традицију, па убијамо тога најмоћнијег фактора, који уз језик и обичаје чува код нашег народа свијест о етнографској заједници и цјелини.

Из свега овог не излази, да препоручујемо, да у историји треба намјештати и лагати; не, то не одговара достојанству науке, која не трпи фалсификације, а и смијешно је, али је ружно и мрско, кад се било

из неке маније за истином која се и онако не може дознати, било из неке пакосне нервозности насилним начином, често баш и у *нашоч истини*, само нагађањем и усиљеним постулатима руши оно, што је читавом једном народу свето увјерење што га уздиже и кријепи и чува у заједници. Како ли мора модерна та критика да извија и навија, како да крпи и натеже, док се не скупе неки привидни разлози, да ће да говоре увијек против онога, што се у народу као узорито и лијепо сачувало! За тај начин писања изгледа ми нема згоднија израза до: *историјски вандализам*, а у томе је наш отац новије историје управо виртуоз. Сјетимо се само (да не морамо цитирати из његовог кнеза Лазара) тона којим се о најтрагичнијим и најсвјетлијим моментима из наше историје пише! Све да ти историчари само сушту доказану истину пишу, био би им овако мрзак и суров поступак неоправдан, не само са патријотскога гледишта (шта је њима патријотизам према научној критици!) него и са гледишта етичког и естетског задатка историје. Да изведемо то. Историја као наука, треба да користи подизању моћи интелекта, необоривим истинама, из којих онда стварамо законе, који треба да практички у животу народа и читавог друштва људског применимо. Но како ни социологија није још ни близу дограђена ексактна наука, чије би нам све истине требале да буду познате, но докле још ни налик нисмо доспјели, то је онда историја, као њена грана, да како још мање. Она је још у повоју и много ће стољећа још проћи, док човјек сазна — ако у опће кад и сазна — све законе еволуцијâ тјелесна и душевна живота код народâ и човјечанства, другим ријечима историју, коју тражи. За сада тих закона

и сувише мало познајемо, те пипамо још љуто по мраку. Ту дакле — у историји — не може бити истина — бар за сада — једини фактор, којим нам историја као наука може користити. Њена практична вриједност не лежи дакле једино у сазнању недокучних истина, које би нас требало упућивати у законе, по којима се догађаји збивају, па да их корисно употребимо, но лежи више у њеној образовној вриједности, у томе, што треба да гаји и расађује идејале етичне и естетичне, а од ширења ових идејала зависи опће образовање, у овоме пак опет лежи будућа срећа народа и човјечанства. Томе се правцу нагло сад модерно схватање задатка њена, те према том принципу се сад у модерних народа и обрађује историја. Но већина наших модерних историчара не води рачуна о том. Без обзира на то ударили су наши модерни историчари већином сухопарном старом стазом чисто хронолошкога истраживања догађаја без психолошкога објашњења: друштвених прилика, политике, идеја што су народима владале, и идејала којима су се народи одушевљавали. Надмећу се ученошћу и надмоћношћу према „некритичној“ традицији, и живе у увјерењу, да су грдан успјех постигли ако су оборили што из традиције, која им је трн у оку; они је шта више руше на силу, а на мјесто њено не дижу ништа, па само руше пред осталим свијетом нашем народу углед политичне прошлости.

Са задовољством можемо констатовати, да је том погрјешном правцу канда дошао почетак свршетка. Отпор је ту и рађа се ево нама на очиглед.

Недавно је против ауторитета Руварчева поводом његових *Montenegrina* устао у Бр. Колу Томановић, те изнио како је Руварац у пакосним испадајима против династије Петро-

вића субјективан, те нас и он увјеравао о оном што смо одавно и ми видели, да Руварац *најурије створи субјективан закључак*, па онда намиче и тражи аргументе да, било милом било силом, свој тај *субјективан закључак начини* и „*историјско м истином.*“

А сад нас је ево обрадовао и А. Протић својом колико родољубивом толико и умном књигом *Наши модерни историчари.**) Књига је потекла из негодовања, што је Кр. Срп. Академија издала Руварчеве: *Одломке о грофу Борђу Бранковићу и патријарху Арсенију Чарнојевићу, са три излета о шакозваној великој сеоби српског народа.* Ова књига г. Протића у толико нас је више обрадовала, што јој је писац из Краљевине Србије, у којој се једном чула она омиозна ријеч о „шупљој фрази“, те се он као такав заузима са љубављу за наше велике људе, који Србе доведоше у Војводину, за њихове привилегије, а против нападаја Руварчеве „историјске истине.“ Та изрека о шупљој фрази дакле није нашла тамо одјека, па и то нек нас тјешу, да није све онако ружно, како би се хтјело да изгледа.

Но да пређемо на саму књигу. У умном и родољубивом уводу упозорава писац на родољубље мађарске аристократије, која не жали ни труда ни трошка да уљепша своју историју, па ма „историјска истина“ мало морала и зажмурити; према том узору истиче непатриотично писање наших модерних историчара са Руварцем на челу, те вели: „Ми смо увек на нашу рођену штету према противницима кавалери до безумља, а према себи прави Кориолани, често тако осииони, да бисмо били ка-

*) *Наши модерни историчари.* Написао Александар Протић, пуковник у пензији. Београд, штампарија код „Просвете“ С. Хоровица 1900. Цена 1.50 дин. или 1.40 кр.

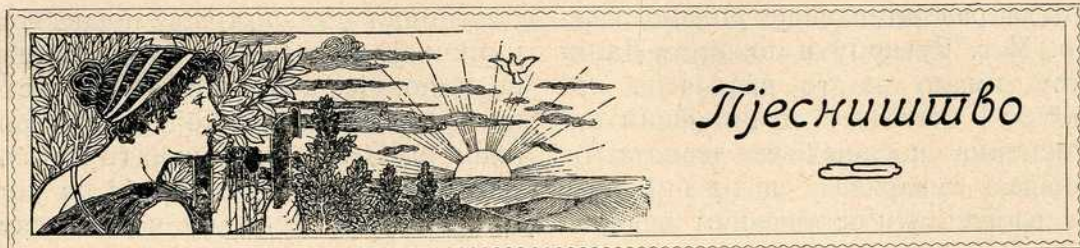
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

дри да разоримо своје рођено гњездо. У г. Руварцу и покојном Даничићу имамо за то два јасна типа.“ У I поглављу брани јаким аргументима послједњег деспота од нападаја Руварчева, да је био проста варалица и пробисвијет незнана рода. У II поглављу говори о Руварчевој „такозваној сеоби“ 1890 и његовој тврдњи, да су Срби „добјеглице“ „незвани гости“ и о броју исељених душа, који број Руварац навлаш подцјењује (Руварац вели, да је свака породица од оних 36000 исељених бројала попрјечно 3 душе. Сјетимо се само наших задруга!), те износи сасвим противно мишљење. У III глави говори о привилегијама, те еклатантно побија Руварчеву тврдњу, да су те привилегије дате биле Србима у Србији, у том случају ако је Аустрија од Турака освоји. У IV глави износи своје погледе у прошлост и будућност; те упозорuje куд води наш немар и неполичност наша. Глава V илустрира Руварца као субјективна историчара, како без довољно вјероватних аргумената самовољним тумачењем суди о догађајима само тако, да нам се увијек само у ружној боји прикажу. У завршној ријечи излаже Руварца као историчара који не води бригу о философији историје, о социологији и њеним принципима, о времену, идејама, него субјективно конструише политичке ситуације и личности па на завршетку вели, да су његови списи кадри да убију све идејале и да умање вјеру у љепшу будућност. „Може ли — завршује он — бити то задатак српског историчара у времену, кад је у изгледу, да се реши судбина и будућност целог нашег племена, за који тренутак треба да „горје имјејем срца?“ А ја ћу да додам томе и ово: Само

површноост у посматрању појава води циничкој философији, којој ништа не импонује, којој ништа није свето, па се љути на оне који гаје у срцу плам идејала, а ако ико, то интелегентан и учен човјек треба да употрејеби своју душевну надмоћ само на то, да уздиже, исправља те идејале а не да их на мрски начин неосновано и без истинске праве подлоге руши. Да, то је управо дужност научењака, да ствара, а не да обара оно што му је лијепо и добро, и то из увјерења и љубави према њима а и према народу из кога је и коме пише. Не ради ли то, он не одговара свом узвишеном позиву, те је само од штете, а најзад — идејали народни остаће и онда идејали народни, кад се буде већ у велике заборавило на научењаке оваке врсте, употребив оно мало научних истина њихових, или кад их буде наука још спомињала, али само као неку врсту — куриозитета. Не могу да пропустим а да не поставим још и ово питање: Ко је од веће користи народу био, да ли какав слијеп гуслар или Руварац?

Но да завршимо. Ову књигу не могу довољно препоручити нашем читалачком свијету, који се за нашу прошлост интересује. Она ће многим Србину канути у срце, — што му га је Руварац без оправдања и без разлога отровао, — кап слатке утјехе, да није код нас све онако црно као што нам то Руварац црта. Из ње ће се читалац увјерити да има умних и начитаних људи, који знају и научне разлоге, зашто с пуно љубави и пијетета вјерују у нашу лијепу и значајну прошлост и — дај Боже — још љепшу будућност. А ми треба да вјерујемо и сами и учимо друге вјеровати јер *само ко вјерује, тај се спасава.*

М. Ж.

Пјесништво

ЈУДИНА СМРТ

Алекси Шантићу

Ноћ. Предео ван Јерусалима. У дну Јолгоша.

Јуда (плашљиво завирује у сцену.)

Никога нема... У тој самоћи
Под црним крилом дубоке ноћи
Наћи ћу мира... Чуј, у даљини
Ко хука мора тако се чини
Грмљава нека, тутњи и звони
Град се подиже да Јуду гони,
Разјарен народ улице гуши
„Под гомилу га!“ бесни, пенуши...
И Јуда ко звер у ноћ се склања
Пред страшном претњом, буром кајања —
Ох, мира, мира!... Које је доба?...
Тамно и пусто као сред гроба,
Поноћни ветар крило не миче
Тек у даљини јејина кличе
Немили гласник страшнога јава
Поноћ потреса, грех оглашава...

(ослушкује)

И све је мирно, ћути, не дише, —
Невином крвљу земља мирише...

Гласови (у даљини)

На црним грудма небо сакрива
Звездице сузне; немо почива
Тугом увијен Божији трон;
Бог тужно гледа с мрачних висина
Тражећ јединца својега сина —
Ал Он је умрљо — мртав је Он.
Од куда песма у ово доба?
Јесу л' то звуци с Његова гроба,
Где ноћ проводе побожне жене
Јадикујући врх гробне стене,
А ветар к мени песму таласа
С тужном запевком мајчина гласа...

Гласови (ближе)

У Њему Бога неће да знаду,
Грех тешки лежи на Божјем граду
У греху тоне аспидин род;
Крв божја паде на њино теме,
Рђа, проклетство на њино семе
На поља њина, на цвет и плод.

Јуда.

То нису звуци земаљске туге,
То звезде плачу; небеске слуге
У вељој тузи по небу блуде
Крвавом делу проклетство суде,
Крвника траже —

Гласови (близу)

О, тешко теби, проклети Јуда,
Шта тражиш овде? Ти немаш куда,
Око тебе је пустош и мрак —
Тебе не гледе ни Бог ни људи,
У души твојој пако се буди,
Чело ти жеже Кајинов знак.

Јуда.

Ја немам куда... ја немам пута,
Скитница ја сам без крова, кута,
А душу тишти крваво бреме —
Ко год ме сретне, ах, убиће ме...

(гласови су ишчезли — тишина)

Где су? Да ли то обмана беше —
Ил чудну песму вали однеше
Поноћи неме?

(слаба светлост)

Гле, Исток бледи,
Мучи се, да мрак ноћни прореди...
Ту за те Јуда сад нема стана, —
Ајд на пут Јуда, бежи од дана,
Ајд, журно само у пусте горе
Ето већ зоре...

(хоће да пође па опет застане)

Шта, није зора?... Месец се рађа
Из црне магле, нотњег захлађа
Споро се диже... Голгота спава,
Оскудно, бледо он обасјава
Немог стратишта усамљен кут —
Ал' што је мутан ко да болује,
Што се не миче, што се скањује
Излазећ доцкан на ноћни пут?...
Гле, бледо лице крв му облива,
Гле, ено људске црте добива:

Склопљене очи, образи бледи,
Чело му венац трнови зледи —
(заклања очи рукама)
Боже!
Ох, не гледај ме жалосно тако —
Ох, не праштај ми — у пако, пако!
(тражи нешто очима)
Ено проклете смокве где стоји,
Нек она буде крај мука моји' —
Крвави Јуда, ускори ход:
Неплодној смокви *ти* буди плод!
(оде нагло).

Милеша Јакшић

После двобоја

— Бранковински *) —

Двобој је био свршен. Наш јунак Маслов, лако рањен у леву руку, позове мене и свога другог сведока Дебељског на доручак. Лекар му препоручиваше мир; али он изјави да није ни мало узнемирен и да не осећа болове у рањеној руци, те дођосмо у његов стан, где нас је спремљени доручак већ чекао.

— Наредио сам да се приуготови доручак, рече Маслов, да се послуга не би двобоју присетила, иначе би га мој стари слуга Семјон извесно спречио, па ма то било и помоћу полиције. Али ето Божја је воља да данас боље доручкујем него обично. Изволите, господо, служите се. Најпре по чашицу коњака, да се окрепимо од данашњег напора. У ваше здравље!

— И у твоје! одговорисмо и куцнусмо се с Масловим, па прионусмо на јело.

О доручку водио се разговор и није; али кад запалисмо цигарете и стадосмо срквати вино — ућутасмо као заливени. Мени и Дебељском није било право што је баш наш

јунак рањен у двобоју; а били смо му и противни, јер му мотив не беше довољно озбиљан. Маслов је приметио и разумео наше нерасположење, па прекиде ћутање речима:

— Вама као да није право што сам се тукао са Суховим?

— Мени се не допада што је она ту умешана, одговорих му искрено.

— Чорт знајет, прихвати Дебељски по свом обичају, и мени се некако не свиди, то јест, управо рећи, та да, оно тако је кад је ствар доведена била до питања о части... Испимо боље још по једну, па да идемо. У здравље!

— Кад је тако, господо, ја сам дужан да оправдам мој поступак, а то ћу учинити ако вас боље упознам с мојим односима са Жилијетом. Молим, саслушајте ме:

Зачудићете се кад вам речем, да нас је политика у додир довела! Говорили су ми, да је она сумњиве прошлости; али ја нисам у све веровао, а и она је то упорно порицала. Знао сам и да се креће у круговима журналиста — надничара, ко-

*) Ово је одломак из једнога већег романа.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

ји махом опозицији припадају док не добију место у државној служби. Враг би је знао како је упала у то друштво, увек сам се снебивао да је о томе питам! Али за то ми је она и потребна била, јер је мој положај захтевао да спречим продирања у јавност једне истине... што вас у осталом неби интересовало кад бих вам потанко причао; а њој је „кружок“ поверио био кључ од затвора, тако да се изразим; у коме та истина беше сакривена до згодне прилике за употребу. Ствар нисам смео другом поверити, па за то се почнем лично Жилијети удварати. И с успехом. После месец дана били су и они и кључ у мојим рукама, а после другог месеца нашег познанства, она је већ располагала самном по мојој вољи!

Ево како је то било: Њу је природа обдарила лепотом и довољном дозом интелигенције, што човека лако задобија; али је оскудевала у домаћем васпитању, јер јој га мати није могла дати, а по школовању била је и сувише полуобразована. Она је то увиђала, а приметила је да и ја увиђам ту оскудицу у ње, па својом, може бити у почетку и извештаченом преданошћу мени, учини да све предузнем како би јој могао створити самосталан и осигуран положај у друштву. Истину да кажем једно ми се у ње не допада и од тога је никако нисам могао излечити: тежња за новцем и путовањем.

Ја и Дебелски се погледасмо. Маслов то примети па настави:

Али она показује толико наклоности к мени, да ту тежњу никако не могу сматрати као главног покретача њених односа самном. Она не може дана провести да ме не види, извештава ме о сваком свом кораку, љубоморна је, а најмањи мој

прекор накваси јој очи сузама: Ја сам задовољна, ја сам срећна, говорила ми је више пута, док ме ти будеш љубио; а ако ме једном престанеш љубити, ја ћу бити задовољна што сам бар за неко време твоју љубав уживала.

И ја је страсно заволим.

Колико сам вечери пријатно провео с њоме у разговору о лепој књижевности! Мило ми је било увидити да се она читањем све више занима а још милије што је умела да цени врлине које су изношене биле у разним списима. Немачки и енглески језик прилежно је изучавала; а музици се одала с највећом вољом. Пева врло умиљатим гласом и добро се прати на гласовиру. Слушајући је не уживам толико у њеном лепом певању, колико у задовољству, што сам извео на пут озбиљна рада једну сироту девојку коју би покварени људи упропастили. Да, она је сад озбиљна, потпуно расположе потребним знањем да може себи створити частан положај у друштву, и ја мислим, господо, да таква женска има право претендовати да је частан човек узме у заштиту. Може бити да се у своје време нашла на моралној низбрдици; али ако је тако, она је учинила само један корак на томе путу па се зауставила, јер се иначе не би савила само око једног човека и неби толико прионула на своје умно усавршавање. А што је живахне природе, то јој нико замесити не може, и нервозна је.

Она није знала за данашњи двобој, не зна да је у мојим рукама Суховљево писмо, у коме се онако некаваљерски о мени изразио. А да је чула за двобој, уверен сам да би...

— Дозволи, рекох, да ти за тренутак прекинем реч. Зар није она теби показала то писмо?

— Није. Ја сам га случајно нашао у њеном молитвенику. Али из садржаја тога писма не може се извести закључак, да Жилијета стоји у сумњивим односима са Суховим. Напротив, као што вам је познато, оно је увредљиво за њу. У осталом ту ствар имам још да расправим с њоме.

— Она је Францускиња пореклом, примети Дебељски. Истина, родила се и одрасла је у Русији...

— Господине, доносилац овог писма тражи да потврдите пријем, упада стари Семјон у собу метнувши на сто пред Масловим једно писмо.

Маслов га одмах отвори. У њему је било још једно. Он прочита прво писмо, рече Семјону да за часак изиде из собе, па се онда обрати нама:

— Ја не разумем садржај овог писма. Оно је од Сухова, чујте шта пише:

Драги Иване Михаиловићу!

Жао ми је што приложено писмо нисам добио пре нашег двобоја. Онда бих вас искрено молио, да ми опростите увреду коју сам вам нанео на познати начин. Сад вас молим, да све предате забораву и да примите понуду измирења коју вам учиних после двобоја.

Ваш

А. Ј. Сухов.

— Разрешење ребуса налази се по свој прилици у приложеном писму, рече Дебељски. Дозволи да га ја прочитам, јер предвиђам да за тебе неће бити пријатан његов садржај.

Маслов му блесаво пружи то писмо, познавши на адреси рукопис. Дебељски запали цигарету, испи до дна чашу бордоа, па стаде читати као у инат:

Mon cher Алексије Јосифовићу!

Пишете ми да ћете данас учинити једну велику жртву за мене. Хитам да вас одвратим од тога. Ника-

кве жртве с ваше стране за мене нису потребне, јер кад будете читали ово писмо — мене више неће бити у Петрограду. Отпутовала сам у иностранство још пре зоре, ни сама не знам зашто и куда! Шта ћете, таква ми је природа! Mon petit Маслов био је и сувише добар према мени. За то га може бити и остављам; али с осећајем искрене благодарности за доброту које ми је непрестано чинио. Он не зна за мој одлазак, јер се стидим да му га саопштим. Учините ви то, и заборавите: ви, једну малу слабуњаву несташницу, која вам никад није дала повода да о њој ружно мислите, а он — једно несрећно створење, које се три године мучило да савлада своју авантурску природу па није могло то учинити. Он зна да је моја најмилија песма била:

Pour moi la vie serait belle
Si j'étais hirondelle!

Juliette.

Р. С. Праштам вам ону малу увреду коју ми нанесте због моје преданости Маслову. И Бог ће вам је опростити, јер оно наше писмо чувам у молитвенику. Да ли сте ми истина онолико симпатисали?

Ј.

Погледасмо Маслова. Пребледио, па се удара руком по челу.

— Ви Руси и сувише сте добре душе, прослових с пуно саучешћа у Масловљевој невољи.

— Нисам лекар, рече Дебељски, али видим, разуме се, узнемиреност. Није шала. Чорт знајет, умакла, „авантурска природа“, може бити и у какав Орфеум! У осталом остај с Богом! Треба у самоћи да завршиш свој роман. Ми ћемо Сухову потврдити пријем...

— Штета заиста што је Сухов добио то писмо после двобоја! уздахну Маслов и свали се на диван.

Бој на Међашима

— Из ратничких успомена потпуковника Лаје Путника —

23. јуна 1876 год. затече ме на предстражама. У јутру по рано доведоше ми са једне мртве страже једног сељака, босанског Србина, који је, пјешнице, водио коње у колима, напуњеним до пола каната зеленом травом.

Упитах га ја: „Куда идеш?“

Он: „у логор, Господине!“

Ја — посматрајући га добро: — „а шта ћеш тамо?“

Он: „да продам ово мало траве.“ (Не знам бил' добио и 10 пара за њу.)

Погледах га оштро, но он издржа са свим мирно овај поглед. Посматрајући га врло пажљиво рекох војницима: „баците ту траву доли.“ На ово он преблиједи. Када бацише траву доли, нађе се у колима један човјек, у варошком турском одијелу, лежећи потрбушке. Рекох: „силази доли,“ и он сиђе. Бијаше млад, снажан човјек, врло црне масти — али не циганске.

Нисам имао времена да их испитујем, већ их послах, под добром стражом, у главни штаб.

Около 8 часова поврвио је народ, највише жене и дјеца, из оближњих босанских села преко линије наших предстража. Једна стара баба са једном саћурицом на глави предњачила је. Упитах је: „шта је баба? што бјегате?“

Она: „иду Турци!“

Ја: „јеси ли их видила?“

Она: „нисам.“

Ја: „па од куда знаш да иду?“

Она: „чују се турске борије.“ (Овдје сам први пут чуо, да наш прост народ трубе назива „боријама.“)

Мало затим јавише ми и мртве страже, да су Турци пред њима

промаширали путем за Рачу, а и сâм сам по прашини, која се дизала, познао, да је војска испред нас промаширала. Снагу нисам могао тачно оцијенити, пошто је земљиште шумицама и воћњацима јако покривено било. Што сам дознао одмах сам јавио.

Пошље подне, около 2 часа, добијем заповијест:

„Г. капетану Путнику. — Постројте са вашом полубригадом фронт на путу Бијељина — Рача, али тако, да фронт Бијељини окренете, то за то, да Турцима предупредите комуникацију с Рачом, и да осигурате леђа Г. Влајковићу, који је постројио фронт на истом путу, окренут Рачи. Послаћу за вама одмах и батерију г. Панте Пејовића. (Ова ми није послата.) Ја ћу се налазити у средини, између вас и Г. Влајковића, и то при изласку из Бујуклића Аде код постројених стрељачких ровова, и ту ћете ми извјешћа шиљати.

23/6. 1876.

Потпуковник Груја Мишковић с. р.“

У исти мах добих и од Влајковића једну цедуљу:

„Г. Капетане! 500 аскера отишло је на Рачу са ескадроном коњице, сад у 2 сахата полазим са полубригадом да им за леђа заћем. Жури се брате! за храну обрати се Т...у!

Ђ. Влајковић с. р.“

Кад сам ову заповијест и позив добио било је већ прошло 2 часа. Одмах сам искупио мртве страже и кренуо се.

Пошто ми предњим задатком није уједно и императивно обиљежена и тачка, на којој се имам постројити, имао сам право, да ја изаберем за то најподеснију тачку.

У Н И В Е Р З И Т Е Т С К А Б И Б Л И О Т Е К А

Право на запад, преда мном, лежаху Попово и засеок Љесковица: земљиште много испросијецано, и још више покривено многим воћњацима и густим шумицама. Да ја на такво земљиште водим моју, сасвим младу војску, која је цијела имала једну једину трубу, па није могла добро трубне знаке познати и научити, нисам нашао за добро. Сматрао сам да би то била грдна грјешка. На 1000 метара, од прилике сјеверно, бјеше, између сјеверне ивице љесковачке младе врло густе шуме и јужне ивице Међашких густих воћњака, равно, отворено поље, ширина највише 800 метара. Ту сам и ја могао моје младе војнике видети и на сваку тачку, у случају потребе, на коњу одлетити, и за собом их повући, а и они, сви, мене видети. Тамо сам их одвео. И овђе кад сам дошао, увидио сам: да би то била грдна грјешка, да се ја, у смислу добивене заповијести, постројавам „попријечке“ (a cheval) на друму Бијељина — Рача — лицем к Бијељини, југу. — У том случају лежала би ми одступница у продужењу мог лијевог крила и најмањи успјех непријатеља на овом мом крилу одсијекао би ме од моје и наше опште основице Бујуклића Аде. За то сам ја добивену заповијест, на моју одговорност и на своју руку измијенио и узео сам „бочни положај“ (Flankenstellung), — лице к западу, на 3—400 метара одстојања од друма непријатељске маршеве линије (картечно одстојање); лијево крило наслонено на љесковичку густу шуму. Ја сам тиме задржао надмоћност линија у мојим рукама. Моја одступница пада од моје бојне линије равнoвисно на основицу, и моју и нашу општу; а непријатељ, чим би из љесковичке шуме дебуширао, морао би, под мојом картечноом и пушчаном ватром, или пошље „инверзије“

(захођења) или пошље продуженог бочног марша (према томе, како му је маршевни стуб постројен: десно или лијево крило на челу) да се постројава за борбу, што му ја никако не би допустио, да добро изврши. У првој линији IV. дружина „четне колоне“ на линији, у средини моја два топића; V. дружина у другој линији.

Но још ја нисам ни стигао на изабрану тачку, а већ се бој отворио, по мом рачуну, околу Балатуна. Пошље мало времена почела се борба ваљати мени, чему сам се чудио. Околу 7 часова бореће се војске доста су се приближиле мени и застале су; а пошто сам, по ватри, видио да је борба доста критична, пошљем једног коњаника ордонанса (млад човјек, ваљда је још жив) заповједнику бригаде, Груји М. с молбом: „да подјејствује, да једна дружина народне војске (800 момака, а ја сам у моје обадвије имао 870) узме мој положај и прими мој задатак, а ја да могу отићи у помоћ нашој борећој се војсци.“ Но бијаше ми одговорено: „да је све ангажовано и да се нема више шта шилјати, а ја да останем сам и чиним што ми је заповијеђено.“

Много ме је копало, што ми се тако везују руке, али против тако прецизно формулисане и категоричне заповијести нисам ништа смио чинити.

Нешто мало послѣје 8 часова дошле су бореће се војске од прилике на 1000 метара мени, она, која ми је била ближа. Према претпоставци на основу добивене заповијести и позива, морао сам држати, да се војске бију са „обрнутим лицима“, свака лицем свом базису: даклем Турци лицем Бијељини, а наша војска лицем Рачи и Дрини; но већ сам

се био оријентовао и знао да је о-
брратно случај.

Борба је сад застала на мјесту и
по ватри се видало, да је наступио
врло критичан и одсудан моменат.
Тада један коњаник, долети у трку
мени и очима пуним суза, рече ми:
„све изгибе! све Турци исијекоше!
помагајте!“ Не рече нити да га је
ко послао, нити ко га је послао, а
ја сам држао да није вријеме томе
да га испитујем.

Требало је и датом ми задатку
одговорити (за овај је била везана
част мог имена) и спријечити евенту-
алну потпору из Бијељине, да сво-
јима помогне, а и браћи у крајњој
невољи помоћи. Одмах рекох Раду-
ловићу: „узмите, бане, двије сотње,
маширајте косо напријед (показујући
му руком сјеверозападни правац) док
не изађете на друм Бијељина-Рача;
ту извршите пола захођења, — ли-
јево крило напријед, — маширајте
тим друмом, — правац сјеверу, —
брзо! Ви ћете тиме доћи Турцима
за леђа и нападните их свом снагом
и енергијом.“ Трећу сотњу његове
дружине упутио сам, да се као ње-
гов „десно-крилни, позадни степен“,
построји између мене и њега, и одр-
жава свезу међу нама, а четврту као
његов „лијево-крилни позадни сте-
пен“, западно од њега, са задатком,
да му чува и штити лијеви бок.

Од V. дружине извео сам двије
сотње на линију, гђе је Радуловић*)
са својом дружином стајао, и ове су
примиле топове у простор међу со-
бом, а двије су остале на мјесту —
у другој линији, као резерва. Сва су
ова кретања и маневре моји млади
војници (од 18, 14 и 12 дана, али
већ ватром крштени) врло брзо и
тачно извршили и, 15 минута нај-
даље, пошље почетка кретања, Раду-

ловић је ударио на Турке право с
леђа. Ја сам овај маневар претпо-
ставио нападу „у бок“ (турски, де-
сни, куда сам га тако исто могао
управити) са разлога, што у мане-
варским линијама, односно њихо-
ве дужине, и тиме скопчаних обзира
на вријеме, није било скоро никакве
разлике, а међутим је напад с леђа
много одсуднији и при том је овом
мом, непријатеља с леђа нападајућем,
стубу одступница потпуно осигура-
на. Радуловић је свој задатак снажно
и сјајно извршио. Чим је он ударио
на Турке нису се ови ни 15—20
минута држали: њихов бојни ред је
прснуо, руље разбијених Турака из-
биле су кроз источну ивицу међаш-
ких воћњака и упутиле су се, у
правцу на југ, управо на одступницу
наше војске, — која се од почетка
с њима борила. Чим су мене опа-
зили отпочели су неуредну ватру.
Рачунао сам ја на то, да ће, кад ја
Турке Радуловићевим стубом грунем
у леђа, комађе њиховог раздробље-
ног бојног тијела и овамо полетити и
за то је четовођа Ђура Јовановић,
по мојој заповијести, са својом со-
тњом извршио „промјену правца и
основне линије.“ У десно — лице
к сјеверу — развио се у ланац, и
истрчао им на сусрет, на 100 кора-
ка од прилике напријед, до једног
ровчића и одавде је отворио уредну
стрељачку ватру.

Све је ово извршено и врло брзо
и тачно и на вријеме. Сјајно! И
Турци су ови брзо се вратили на-
траг у Међаше. Још једно четврт
часа чула се испрекидана, неуредна
пјешачка ватра. Нешто пошље 9 ча-
сова престала је ватра сасвим и на-
ша се војска повлачила у Бујуклића
Аду. Побједа бијаше наша, и то пот-
пуна.

IV. дружина — 400 момака —
изгубила је, у борби од не пуна

*) Михајло Радуловић, Црногорац, заповједник
IV. сотње.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

пола часа, 50 момака дакле $12\frac{1}{2}\%$, али кад се узме у обзир, да су се само двије сотње — 200 момака — бориле, онда су ове сву српску побједу платиле са 25% својих глава.

Пошто је сва наша војска одступила у Бујуклића Аду, искупим и ја моје одјелење, у цијељи: да га опет водим на старо наше мјесто, на предстраже. Међу недошавшима бијаше и Радуловић. Питах: гђе је? Рекоше ми добровољци: „када је непријатељски бојни ред прснуо и када ови почеше на све стране бјегати, тада је један Турчин, на коњу, ударио право друмом, да се кроз наше редове пробије за Бијељину; овога је Радуловић, пјешнице, на сред друма дочекао и сабљом га доље скресао,“ а куд се пошље у мраку дјео нису знали казати. — Мишљах да је погинуо и бијаше ми жао да га изгубим. Дошао је, у колико се опомињем, тек 25. у јутру. Мало се стидио (сигурно бојећи се какве одговорности) али ја сам се много радовао што се здраво вратио. Он је, увиђао сам, занешен и опијен бојном фуријом и славом, — са неколико најближих момака натурао се за Турцима и гонио их до у саму

Бијељину и тамо се, пред њима, и сјутра дан задржао. — Кад се вратио рече ми Михоковић: „ишао је Црногорац у пљачку.“ Рекох му: „само кад је дошао, а гдје је био не тиче ме се!“

Пошто све остало, што бијаше здраво, искупих, кретох се и ја на старо мјесто, — у правцу к југу, равно одстојно са источном ивицом Љесковице. У моменту када је зачеље мог стуба замицало иза продужене линије сјеверне ивице љесковичке шуме, испало је од прилике на 7—800 корака далеко од мене, на запад, из исте шуме, на друму из Бијељине за Рачу чело једног турског стуба и одмах је, из два топа, избацило неколико метака на празно међашко разбојиште. Ја и овај турски стуб, кретали смо се, на даљини од највише 800 корака, један поред другог; ја у правцу југу, он у правцу сјеверу. Бијаше тала већ прошло 10 часова ноћу.

Ја се на ово нисам освртао; дошао сам на старо мјесто и поставио сам опет мртве страже.

Битка је ова добивена и Турци су, тако рећи, до ноге потучени.

БАЛ

— КНЯЗ В. Ѧ. ОДОЕВСКИЙ —

Le sanglot consiste, ainsi que le rire, en une expiration entrecoupée, ayant lieu de la même manière...

(Јецње се састоји, исто тако као и смијање, у једном издисају непрекиданом, збивајући се на исти начин...)

Description anatomique de l'organisme humain.

Бал је од часа на час све већма оживљавао; танана чађ се таласала над безбројним свијећама; кроз њу су трепериле чојане завјесе, мраморне вазе, златне ројте, барелефи, стубови, слике; са разголићених груди љепотица подизао се знојаван ваздух и често, кад би парови, као

из чаробникове руке искрсли, пролетели испред очију — вас је, као у безводним пустињама аравијским, обузимао врућ, загушљив вјетар; од часа на час све се брже развијале мирисаве витице; згужвани креп немарније свијао на зарумењена плећа; било је брже ударало; руке се чешће сусретале; погледи су бивали пунији че-

жње; гласнији смијех и шапат; старци се подизали са својих мјеста, исправљали своје немоћне удове, а у полуугаслим, укоченим очима мијешала се разбуктала завист са бијесном успоменом, — и све се вртило, скакутало, махнитало у сладострасном безумљу.

На малом узвишењу гудала су с циком клизила преко затегнутих струна; дрхтао је потмули глас волторна а једнообразни звуци таламбаса одазивали се подругљивим хохотом. Сиједи капелник, с осмјејком на лицу, ван себе од усхићења, непрестанце је убрзавао размјер и погледом, покретима тијела подстрекавао уморене свираче.

— Зар није истина? говорио ми је испрекидано, не спуштајући гудала: зар није истина? рекао сам да ћу оживити бал — и одржах ријеч. Све је до музике; не умију да је саставе; она подиже с мјеста, она нехотице заноси играче; у дјелима славних музичара има мјеста, која производе чудно дјејство, — ја сам их славно побирао — у том је цијела ствар — ево слушајте: вапај доне-Ане, кад јој се Дон-Жуан подсмијева; ево стењања умирућег командира; ево тренутка, када Отело почиње вјеровати својој љубомори, — ево пошљедње молитве Дездемонине.

Још ми је дуго капелник набрајао сва људска страдања, која су добила гласа у дјелима славних музичара; но ја га нисам више слушао. Примјетио сам у музици нешто чудно, чаробно-ужасно: примјетио сам, да се свакоме звуку припојио други звук, који је више продирао у ухо, од кога је студен кроз жиле пролазила а коса се на глави кострешила; прислушкујем: час као крик дјетета, које болује, час као помаман вапај младића, или као цвиљене мајке сиротице, или дрхтаво стењање старца — а сви гласови разних мука људских јављали ми се распоређени по ступњевима једне бесконачне скале, која се протезала од првог плача новорођенчетова до пошљедне мисли умирућег Бајрона.

Тај страшни оркестар је тамним облаком лебдио над играчима, при сваком удару оркестра отимали се из облака: и громка ријеч негодовања, и испрекидано муцање скрханог бољу, и глухи говор очајања, — и раздирућа скрб женика раздвојеног од невјесте, и кајање издајнице, и подсмијех невјерице, и залудно ридање генија, и тајанствена туга лицемјера, и стењање страдалника непризнатог у своме вијеку, и вапај човјека, који је у бласто згазио ризницу душе, и болећи глас човјека изнурени дугим животом, и радост освете, и дрхтање злобе, и опојење целата, и загушење жеђи, и шкргут зуба, и кршење костију, и плач, и ридање, и смијех... а све се то сливало у помамне акорде, који су громко изговарали проклетство природи и роптање на Провиђење, при сваком такту оркестра искрсавали су из њега час помодрило лице измученога на мучилишту, час насмијане очи полудјелог, час дрхтава кољена убице, час занијемила уста убијенога тајном душевном тугом; из тамног облака тог капале су на паркет кржаве сузе, — по њима су клизале атласне ципелице љепотица... и — све се, као и прије, вртило, подскакивало, махнитало у сладострасном безумљу...

II

Дуго иза зоре се отегао бал, дуго су они које је брига за насушним хљебом подигла са постеље, застајкивали и погледали на сјенке што се у свијетлим окнима указивале.

Сав збуњен, уморан и измучен тим весељем, истрчао сам на улицу и удисао у себе свјеж ваздух; јутарњи звон губио се у шуму екипажа, што се разилазиле, а предамном се одједном указаше отворена врата на цркви!

Ушао сам; у цркви пусто, једна је свијећа горела пред иконом, а тихи глас свештеников разлијегао се под сводовима: говорио је свете ријечи о љубави, вјери, нади; казивао је тајну искупљења, говорио је о Оном, Који је сјединио у себи

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

сва страдања људска, говорио је о узвишеном сазрцавању божанства, о миру душевном, о милосрђу ка ближњем о братском сједињењу човјечанства, о заборављању увреда, о праштању непријатељима, о таштини намјере богупротивних, о непрекидном усавршавању човјечјем, о смјерношћу пред судом Свевишњега — молио се за оглашене, за присутне!

Истрчао сам у притвор храма, хтио сам да задржим помахнитале страдалнике, да отиснем измучено им срце са сладострасног лежаја, да га пробудим из леденог сна жарком хармонијом љубави и вјере — но већ је било касно! сви су прошли мимо цркву и нико није слушао рјечи свештеникове...

В. М.

Отилија

— Bergzik Árpád —

Драги пријатељу!

Твоје ме је писмо врло зачуђило. Ја не знам, ко ти је писао ону будалаштину, да се ја хоћу да женим са једном осамнаестогодишњом дјевојчицом! Ти ме познајеш и знаш какви принципи мене руководе. Ја сам увијек гледао, да избјегнем околности, у којима човјек игра или јадну или смијешну улогу.

Што се до данас нисам женио, има томе свог разлога. Ја сам све дотле сваку дјевојчицу са сваке стране посматрао, ја сам је све дотле прегледао и испитивао, докле год се у мени жар није стишала. Па сад, у мојој четрдесет шестој години, сад да узмем себи јарца на врат? Никад! Ја знам, шта припада хармонији брака, и ја, коме је десет сахата за спавање потребно, да се другог дана добро осјећам, нећу тек дијете узети, које не зна шта је умор, чак кад и читаву недјељу дана не би спавала и непрестано на забавама била! Дозволи ми у осталом, да ти протумачим овај неспоразум! Ја одлазим у кућу госпође Цвијете, али не због њене нећаке Отилије, која тек четрнаест дана како је дошла из провинције својој тетци, него због домаћице, коју сам изабрао себи за сапутника у животу.

Госпођа Цвијета је удовица, четрдесет и двије године стара, те и ако се тјелесно није бог зна како бриљантно сачувала, ипак

је она једна врло весела и увијек добро расположена дама, која има приличан иметак, и ми би могли обоје весело старост дочекати. Наше су навике једне и исте; она се мрзне као и ја испод седамнаест степени, воли добру кухињу, а њена се одаја састоји из самог сомота и простирачā. Прошле године упознали смо се у купатилу, гдје нас је ревма саставила. Може јој се човјек сасвим изврсно и потужити на своју невољу. Већ онда ми се зачела мисао, да, ако би једном мом самачком животу збогом рекао, да би једино она била моје спасење. Од то доба сам опазио неизљечивост мога стања. Мени је неописано дуго вријеме. Познајем све црте дугог времена, од обичног зијевања до оног стања кад човјек почиње да помишља на цијанкали. Али ја желим мирну старост са пријатним вечерима тарока, а у госпођи Цвијети упознао сам жену, која има само једну жељу: мира, вјечитог мира. Ја се надам, да сам сузбио твоју бојазан.

Поздравља те твој пријатељ

Емил.

Драги Фрањо,

Молим те, јави ми обратном поштом име онога мога непријатеља, који својим измишљотинама пати твоје осјетљиво, пријатељско срце. Опет Отилија, увијек Отилија! За то, што сам са овим милим дјететом нешто мало предусретљивији, одмах ме износе на

глас деримачке, мене, човјека озбиљних начела! Отилија има све особине, за којима бих ја прије двадесет година чезнуо, али, вјеровано ил не вјеровано, баш зато је не бих узео за жену. Она је красна, бринета, са чаробним осмјејком. Красно створење, на ког се не можеш срдити. Али она је сва уживање, она гине за забавом, што је савим разумљиво, јер је до сада мало уживала, јер сироче, потуца се од рођака до рођака. Шгета за њу. Да сам двадесет година млађи, узео бих је за жену, али овако — заручио сам се са госпођом Цвијетом, и ова чињеница мора једном за свагда ућуткати моје непознате оговараоче. Синоћ смо у најужем кругу (осим госпође Цвијете били су само Отилија и један тетак присутни) прославили наше вјерење једним малим банкетом, за вријеме кога се десила једна врло непријатна ствар. Једва смијем да споменем, ти ћеш ми се смијати. Госпођа Цвијета изгубила зуб. Не умијем ти рећи, како ме је ова маленкост разочарала. Баш њени зуби, то јој је најљепши украс, њима сам се увијек највише и дивно и... све једно! Човјек од четрдесет и шест година не може ни рачунати на праве зубе. Бар да сам доцније пошље по године мога брака, пронашао ову погрјешку!... Касно! Касно! Зашто се нисам раније оженио? — Јеси ли ти задовољан?

Грли те твој пријатељ

Е.мл.

* * *

Драги пријатељу Франьо!

Ти ми нећеш више приговарати, ти ми нећеш више читати моралне буквице. Онај непознати мој оговараоч онијемо је. А зна се зашто, јер идуће недеље хоћемо да наше вјерење изнесемо на јавност. Ми ћемо се вјенчати, и моја је савјест мирна. Потпуно! И ја ћу још више бити утјешен, кад Отилија напусти кућу, што ће се у најкраћем времену догодити. Отилију и госпођу Цвијету гледати заједно, за ову другу је то један губитак, а није немогуће, да је моја вјереница то увидила и да

због тога своју нећаку шаље њеном тетку. Ја се већ у напријед радујем на оно вријеме, када ће се лице моје вјеренице разведрити; ја ћу се тада у њу зацијело заљубити, она све чини да ми се допадне; она се користи свом вјештином тоалете и моде, а та добра воља врло ми годи. Ја ћу с њоме сретан бити, врло сретан! Како је то лијепо, кад се два створења састану, кад су згодни једно уз друго! Она погађа све моје мисли, док се Отилија томе исмијава. Ал зато би она мени ипак радо дошла, јер јој је дотужило сељакање, и ту би требала само једна ријеч моја!... Али ту једну ријеч она узалуд очекује! Ја се не дам заносити тренутним ћефовима младости. Само да ми није четрдесет и шест година!... Не! Не! па и ако сам чуо већ и за једну другу тајну госпође Цвијете, која врло сумњиву сјенку баца на поријекло своје плаве косе, то ја ипак трезвено гледам у будућност, а да би могао замислити себи свој положај крај једне тако младе дјевојке. Зато сам ја наоружан против свију могућности. Старкеља једне младе дјевојке! Радије ћу опростити и пар старих зуба и измирити се са периком, јер човјек се не састоји једино из тијела, него и из душе, и ја могу у госпође Цвијете сва она јемства трезвености наћи, на основу којих сви паметни људи полажу темељ своје брачне среће. На љето ићи ћемо у Остенде, Бедекера смо ревносно проучили. Отилија нам се подсмјава, што на прекид хоћемо да путујемо а не у једној тури. Већ само то показује, да госпођа Цвијета најбоље уза ме пристаје... Само госпођа Цвијета, само госпођа Цвијета... О, ја сам обично мудар, ја сам обично пажљив!

Љуби те твој пријатељ

Е.мл.

Брзојав.

Господину

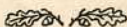
Франји Асалдију

у Асалд.

Ја сам са госпођом Цвијетом прекинуо — узимам Отилију. Ја сам сретан.

Е.мл.

Јован Прошић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Посјета у Гетеовој кући

— Paul Bourget —

Враћајући се ових потоњих дана из Њемачке, зауставио сам се у Франкфурту да посјетим кућу у којој се родио Гете. Пјесникови земљаци имали су милосрђа да је сачувају неновријеђену. Они су, од свуда по мало, сабрали неке реликвије и позади куће подигли тако неки мали Гетеов музеј, коме сусједи ове куће одају достојну вриједност и пажњу. Ми у Француској одвећ занемарујемо овај одличан обичај, који се састоји у томе, да се одржава с пажњом материјална околина гдје је радио један велики умјетник. У томе, међутим, има за нас истинског интереса. Морална персоналност једног града и једне земље дигнута је на успоменама њихових великих мртвих, и ништа није безначајно што год даје боју и живот успоменама, које нам их подижу из мртвих и доводе пред нас, тако истинито као да постоје. Има ту тако исто много и васпитног интереса. Слика оних предмета међу којима је живио један узвишени писац, творе једну сугласност са дјелима, допуњују их и освјетљују. Нигдје се стварни одношај средине у којој је био умјетник са самим умјетником не показује са више лакоће и више сигурности него у додиру са стварима које је он гледао, имао у својим рукама и употребљавао. Ово испитивање чисто модерне критике, бјеше сав посао Сент Бева, којим је ишао за тим да дође помоћу доказа до феномена, шта све васкршавају једном посјетиоцу за једно послије подне неколико собних ствари међу старим зидовима.

*

Прво што вам ова кућа у *Великој Јеленовој улици* у Франкфурту открива, то је степен до којег бјеше романтични писац *Вергера* и пјесник *Фауста*, у ствари: један велики њемачки буржоа. Све вам у овој кући, гдје се он родио, показује да ту бјеше стан једне озбиљне и смишљене

породице из средњег сталежа која се бјеше ту смјестила на више година. Нема ту празног раскоша, нема ту ничега чим би се ишло за истицањем. Јован Гаспар Гете, нови савјетник, није чинио ништа да каквом изложбом свог иметка зачуђава своје суграђане, који су сви познавали његовог оца крчмара и његовог дједа кројача. Њему бјеше стало за тим да се држи сталежа у којем се затекао а који даваше свакако њему и његовим сталног задовољавања са благостањем у којем бјеше, али без параде. Што је његова шифра *J. G. G.* (*Johann Gaspar Goethe*) на решетци капије и над степеницама, то је ствар коју је он лично наручио да се начини од кованог гвожђа првом фабриканту у Франкфурту, и то је скроман понос једног посједника, задовољног са својом куповином. Никакве параде нема у овој кући која би се показивала макар на иницијалима каквог сребрног посуђа. Седам прозора који су мали четвороуглови на фасади, освјетљују на првом спрату три собе за примање, веома тијесне, које би могле само да послуже да у њима руча и вечера неколико пријатеља. Једна пећ од лажног порцулана са ружичастим цвјетовима која се пунила кроз један мали тајни ходник према ондашњој моди у њих, — један папир за облијепљивање зидова, са кинеским цртаријама, — патос ишаран, којем бјеше суђено да буде посипан бијелим пијеском, — неколико намјештаја облијепљених ораховим дашчицама, — неколико свијетлих стаклених венецијанских чаша донесених из Италије, — ето шта има ту од свег блијеска у коме се креташе у пуној важности господин Савјетник, осим још и једног фењера са двије свијеће, која бјеше за то да се нађе при руци кад гдје излази госпођа Савјетниковица.

— Да је била племићкиња, имала би три свијеће, да бјеше обична дама, имала би била само једну...

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Изговоривши ову реченицу стражар није поновио само обичну шарлатанску рекламу стражара по музејима. Ту бјеше по сриједи очевидно и једна врста респекта према стварима јерархије, респекта, који је тако дубок у Нијемаца. Тај респект, овдје употријебљен на мало мање обичан начин, поновио је стражар кад смо дошли у одјељење које бјеше на другом спрату и пошто смо прошли собу за спавање, за тим галерију слика. Он ми показа један мали прозорчић у углу библиотеке:

— Овуда је, рече, Гетеов отац гледао Гетеа када је одилазио у механу да види Грету, Gretchen, своју прву љубав...

И одмах за тим као под успоменама силних љубавних авантура, тај врли човјек хођаше од зида до зида, с достојанством самог пјесника и тумачаше ми слике и цртеже на којима бјеше представљен Гете: овдје гдје гледа минијатуру Госпође фон-Штајн, тамо гдје нуди колач Фридрици Сесенхајмовој, онамо гдје се опрашта са Шарлотом, а мало даље, у Италији, помијешан са женама из народа у игри. — Ваља само да вјерујемо да поштовање које нас обузима пред овим свједоцима осјетљивости великог писца, бјеше поштовање и оснивача ове куће, јер су они овим портретима и нацртима додали читаву гомилу ствари које су биле некад својина Гетеових пријатеља: један капут Фридрикин, накити Лотини, рукописи Лилини, читав дар-мар од хартија које се одnose на Лица, Шелхорна, Текстора, Линдхајмера, на плебејске претке начелника Вајмарског, понда стогодишњих докумената од Хердера, Јакобија, Шлосера, — једном ријечи свијех лица који фигурирају у *Истини* и *Појезији*. Изгледа да смјела теза личне етике која струји кроз ову лијепу књигу с краја до на крај бјеше потпуно дозвољена од ових њемачких поштењака и да они поштоваху несталност пјесниковог срца чисто као један услов његовог ћенија. Или можда — када једно обожавање тако дубоко национално претвара личност од материје у један осве-

штан символ — можда ово поштовање за љубавне авантуре његове, само је један начин признања и прослављања разних нијанса германске осјећајности. Личност каква бјеше Гете, постаје један ред репрезентативних бића. У љубавницима из механе, зар поклонници музеума не поздрављају сентиментализам њемачких ђака, наиван и бруталан у исто вријеме? У Фридрици и Лили ту је чар буржоаског брака, којим предише њихова успомена. У младом куртизану љубљеном од госпође Штајн, они виде појезију једне дворске интриге — као што они виде у путнику по Италији, ону другу појезију, омађијавање човјека са Сјевера сладострашћем Југа, носталгију вјечитог Фауста за вјечну Јелену.

Гете одиста бјеше свако од тијех бића, са једном врстом духовитости у компликовању. Али он бјеше, прије свега и изнад свега — а то је оно рашта он прелази из Њемачке и улази у европску психологију нашег доба — син једног знаменитог грађанина, али син еманципован и који је пошао да промијени milieu, да оде у двор и буде племић. То је онај утисак што га ова стара кућа чини на вас одмах с почетка; чини вам се да сте у атмосфери тако опиљивој гдје је тај феномен сталешког преврата почео своје дјело. Овај скок из milieu-а, опћа је ствар демократска, која већ од назад стотину година у толико разноликим формама пролази кроз литературу. Млади људи Балзакови нијесу друго него исто тако плебејци у обрту сталежа. То је тема *Rouge et Noir* (Црвен и Црн) од Стандала, *Ruy Blas* од Виктор Ига, *Madame Bovary* од Флобера, *Оцевит и Дјеца* од Тургенева и *Jacques Vingtras* од Вале-а. Тај сталешки преобрат бјеше неизбјежан у разилажењу кога пропагирају међу образовањем и животом: прогрес знања и лакоћа њихове асимилације. Свако, ко се дотјерује читањем и мишљењем, мора да прегори много од оног потпуног односа који је постојао прије међ њим и његовим извором, и тад,

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

када револтира против средине која му није по вољи, он покушаје да уђе у неку другу. Тако и биљка, чији коријен пробија зидове вазе у којој је засађена и узрасла, хоће да се пресади. Фрапантна Гетеова оригиналност у том је, што се његово пресађивање испуњава за њ у једној сразмјерности и здрављу, док то код већине дјецe нашег столећа бива принцип моралне болести. На једној елоквентној страници своје *Историје Енглеске Књижевности*, Тен, зачуђен том сразмјерношћу у којој стараше излијечени Вертер, тумачи то интелигенцијом:

— Гледај да се разумијеш и да разумијеваш ствари.

Тен, приписујући то образовању овог узвишеног човјека, имао је само у пола право. Главни интелектуализам Гетеов бјеше у елементу више несвјесном, мање не-својевољном. Мора да је његов усуд био дио његове среће у умности његових рефлексива, али му та умност и бјеше потребна баш онда када његова висока култура бјеше један моменат културе у његовој раси. Он је изишао из средине која је остављала наслједства, што свједочи ова стара кућа. Није само Гете промијенио сталеж, то је учинила сва његова раса у њему и с њим.

Ј. Зучић.

Мавро Јокаи

— Приликом његове седамдесетпетогодишњице 7/19 фебруара 1900 —

— József Diner-Dénes —

Прије десет или петнаест година ми смо га млађи барем једаред годишње прогласили да је мртав (дабогме то само на по-тајним састанцима, јавно се не би нико усудио), а трипут ил четир пута смо сваке године нашу смртну пресуду опет свечано и часно повукли натраг. Иза сваког његовог дјела, на коме смо ми — са сажаљењем — хтјели да видимо декаденство, старост, — дошло би обично с мјеста неколико, управо, мајсторских радова. И ако су се године гомилале, он је ипак остао увијек млад. Али не само по духу, него и по расположењу. Недавно, на прагу своје седамдесетпетогодишњице, доказао је он то поново, и то на двоструки начин. Он не само да се усудио поћи трагом једног лава, те се оженио једним младим створењем, баш као да снијег на његовој глави не би имао ледене моћи над свјежом росом његове ћуди, — него се усудио још више. Он је написао четир мала романа о том свом доживљају, четир варијанта о том годинама натовареном човјеку, који није стар човјек.

Једна врло знаменита књига. Јокаи сања та четир могућа варијанта једног проблема. У годинама човјек узима такође у годинама жену са сходним јој имањем. Пропадну му његове старе навике, његов мир, његова прошлост, а да би зато искре љубави или удобности добио у накнаду, највише можда срамоту новостечене дјецe. У другом случају ожени се у годинама човјек и због свог новца добије љепотицу, која га наравно вара. Код треће варијације изабере себи лијепу, младу жену и хоће заиста да је воли. Ал бадава, обојадисана коса и умјетнички надражени живци нису права младост. У четвртном случају, напошљетку, пружи руку — из милосрђа — каквом сиротом, племенитом дјевојчету. Он је хтио сиротицу да учини сретном, а међутим учинио је од ње само мученицу.

Ма како човјек у годинама, који није стар човјек, учинио, увијек учини глупост. Тако нам казује Јокаи. Нехотично човјек ставља питање: е, па зашто је, крај свег тог признања, баш он ту глуп

пост учинио? Или су ова четири варијанта већ почетак кајања код њега?

Ни налику. Јокаи нити мисли да је глупост учинио, нити се каје за своје дјело. Он је једноставно пету варијанту, коју он проживљује, прећутао. Већ је био осјетио мало самоћу око себе, па је онда себи свио ново гнијездо, у ком он удобно сједи и ужива. Али млада жена крај њега неће увенути и неће остарити са њим, него се сунча и ужива у одсјају његовог увијек младог духа и ћуди. Она четири варијанта писао је Јокаи из двоструког разлога. Прво, што за његовим вратом још увијек један несташко јаше. По старом уобичајеном начину цио свијет се руга и испира уста са оваким историјицама, наиме кад старији и славнији човјек узима себи за жену сирото, младо дјевојче. Јокаи је хтио да то избјегне, те је први ушао у редове исмијача и ругача. А друго код Јокаиа је увијек тако било, да је сваки доживљај у њему добио одмах и умјетничку обраду.

У ова четири просањана романа наћи ћемо такођер тако неки екстракт читавога Јокаиа. Литерарна анализа истих значила би то исто што и литерарна анализа његовог списатељског индивидуалитета. Јокаи је у самој ствари и данас исти као и прије 54 године. Тада се он изјаснио као присталица „оне француске школе, која од Ламартина до Виктора Игоа, од Димаа до Беранжера, све оно у себи сједињује, што је у идеји лијепо, у извађању смјело, у осјећајима заносно, што срце згријева и душу уздиже,“ и ово Вјерују још и данас исповједа. Па ипак је — он сасвим нешто друго од оних Француза. И ако у његовом свијету има само *једна* суверена владарка, фантазија; и ако се њега, као и осталих романтичара слабо тиче душа, њен стан, њено тијело и његови закони природе; и ако је он у својих три стотине или још више романа створио свијет прилично удаљен од земље: то нас ипак свугдје умије да погоди баш у нашим човјечанским, најчовјечанскијим осјећајима.

То има своја два разлога. Није он забадава преживио полак вијека строгог начарства. То није на њега једноставно утицало, него га у унутрашњости скроз прожмело. И он је сањао онај лијепо сан о вјенчању науке са пјесништвом. Ал сасвим друкчије нег Зола. Није он методу науке преносио на пјесништво, него што се у науци силно, пуно фантазије истицало над ситницама свакидашњости, то је он уносио у пјесништво. Кадгод нас подсећа на Вернеа, али на једног богом-обдареног пјесника Вернеа. Па онда, он је Мађар, из дна душе вјеран син своје отаџбине. Наше сунце и наша земља, — ал они имају своја нека особита својства. Они нам дају најбоље вино, али и најбоље жито, вагтру одушевљења, али и разум бића. Ми смо, то нам радо признају и наши непријатељи, највитешкији а у исто доба и политички најтрезвенији народ. А какав је његов народ, такав је и Јокаи. Он се никад не занесе сасвим, али се ни не дави у цигло крупним ријечима. Његова чежња не прибјегава никад нестварном мирису плавог цвијета, али ни његова фантазија није једноставно „un torrent de parole énorme.“ Увијек се негдје његов пегаз некако заустави на нечем људском. К овоме долази још његов ванредно фини хумор, такође чисто мађарско напљедство, којим он дубоко у душу човјечју заилази и освјетљава је боље, него што би било у стању најсавјесније модерно истраживање душе то учинити. Овај мађарски хумор мало је познат ван границе означене црвено-бијело-зеленим знаком. Да би га што разумљивијим учинио, ја ни данас немам згоднијих ријечи од оних, којима сам прије више година покушао да га у кратко окарактерисем. Из хиљаде оних анеглота, које из давне прошлости иду од уста до уста по Мађарској, он весело извире на све стране и наша литература прожета је њиме. Мађарски хумор нити је атичка со, нити каква раскалашност, него национални спецификум. Као што је наш национални зачин, права сегединска црвена па-

УН И В Е Р З И Т Е Т С К А Б И Б Л И О Т Е К А

прика, тако је и он папрен и боцкав али ипак благ и ароматичан, суров по поријеклу а ипак згодан за најфиније нијансе. Ако ће човјек да овај хумор сасвим упозна, то мора читати мађарске шаливе листове. Они су најбољи на свијету, они припадају у свему литератури. Њихови уредници нису, као што је то обичај по другим мјестима, обскурни домишљани или бесмислена извртала ријечи, него увијек изврсни књижевници, опкољени гардом талентираних умјетника. Јокаи је сам био дуго година уредник таког једног листа, који у аналима мађарске литературе више заузима мјеста, него какав развучени и надувени епос.

И зато, ма како да је Јокаи у исприједану својих фабула романтичан, ма како он велик романтичар био у заснивању карактера, колико добрих, толико и злих, — његови људи никад не личе фантазмагоријама, они су од крви и од меса. Ја кад хоћу Енглезе да видим, узимам Боца, чезнем ли за Нијемцима, узимам *Fliegende Blätter*, Французе тражим по паришким булеварима, рече ми једном Јокаи. А ко би хтио да Мађаре упозна тај нека вриједно чита Јокаиа. Хиљаде је он најразноврснијих типова створио бесмртним у својим дјелима.

Већ је седам година, како је Јокаи славио педесетгодишњицу свог књижевног рада, и још никако није „величанствен споменик старог доба.“ Ни у том није овај у годинама човјек стар човјек. „Ја сам гледао нове генерације гдје крај мене бујају. Ја сам прихватио натицање — без зависти. Од учења нисам се никад плашио, ја сам упоредо корачао са својим добом,“ тако он сам пише у својој поминутој књизи. Он се није скаменио, и ако

је остао вјеран свом романтичном *Исприједану*, и увијек је наилазио на лијепо чак и тамо, гдје други путеви воде од његових. Он не воли да игра улогу естетичара. Ја стварам, али не критикујем, — то му је мила ријеч. У дужем разговору ипак човјек дозна много и много његовог мишљења. А у сваком његовом мишљењу огледа се отмјена њежност једног заиста великог духа. Ја не бих никад могао писати као Зола, изјаснио се он једном, али зато ми ипак силно импонује. Па и Ибзена, који је његовом духу много даљи, врло поштује. Најмлађу генерацију из Француске и Њемачке мање познаје, али зато се ревносније бави са младом генерацијом мађарском. Он је формално охол због ње и мисли, да ми не треба ничег да се бојимо у савјивању са другим младим литературама. Он радо спомиње, и то са неким извијесним поносом, да је у Угарској створио школу, да је нашао читав ред талентираних присталица својих, који у њему признају свога великог учитеља. Али зато не прави мргодно лице попут каквог педантног школског старјешине. Напротив, кад спомене имена оних, које највише цијени, баш међу њима би човјек узалуд тражио имена његових трабанта, они скоро сви припадају логору не само младих него и модерних мађарских литерата.

Тако је дакле Јокаи онај чудни човјек, коме године не могу да досаде, који никад не стари. Просањани роман о човјеку у годинама, који није стар човјек, он га је у јаву, у ону најљепшу човјечанску јаву претворио, која нема у себи погрјешног тона. Дај Боже да нам још дуго пјесништво у истину претвара а истину у пјесништву прича.

Јов. Ђрошић.

„L' AIGLON“

„А Rosemonde!“ Двије са свим обичне ријечи али тим карактеристичније, кад се зна, да је њима један даровити дебитант, данас прослављени пјесник у културном свијету, посветио највећој својој љубави своје прво, онда најмилије, дјело, којим је хтио да удари темељ својој књижевној каријери. Дебитант је био: Rostand; првијенче: *les Romanesques*; Роземонда: Госпођа Ростан. Зар то није за данашње равнодушно и конвенционално доба и сувише красно? Није ли то, да се за наше дане најобичније, а опет не вулгарно, изразим, баш пјеснички? Имати комедију на даскама славног и озбиљног Молијеровог Дома, коју је Comité de lecture нашао веома красном, управо пребогатом лијепо цизелираним стиховима, и на томе изразио своје честитке младом писцу; први пут изаћи пред партер пун критичара са чича Сарсејем (Бог да му душу прости) на челу, са својим страховитим наочарима, па ни онда не заборавити на љубавна гукања. Јер док се комедија учила, Едмонд и Роземонда бијашу увијек заједно у Français-у. Он предвођаше пробе, а она, скривена оном дневном позоришном помрчином, сјеђаше у партеру и рецитоваше тихо, врло тихо, стихови из драгог дјела, којег знађаше на памет, у исто доба кад то чињаше и Госпођица Reichenberg у својој улози на позорници...

Такав је био Ростан као почетник, а такав је и данас. Он и данас, након толико лаворика, заједно са својом милом женом управља репетицијама својих комада, а између чиновна дошапне по коју ријеч из неисцрпног рјечника љубави својој Роземонди, као што их Sylvette и Percinet једно другом под старим зидом шапућу. А и сиже у *Романтичним људима* само је један доживљај њихов, само су мјесто ових красних стихова, који звуче као проза Маривоа, коју је Рењар у дванаесторце ставио, за љубавне разговоре

служиле чедне пјесмице из *Musardises*-а (ово је хотимичан натпис!) и *Pipeaux*-а. *Pipeaux* (Фруле) су Роземондине пјесме, врло лијепи, пуни чудне суптилности стихови. О њима је Леконт де Лил рекао једном међу бесмртницима „да ти звуци фрула (*pipeaux*) имаду неки далеки одјек Мозартове флауте.“

Ето, то вам је Rostand intime. Такав је у обичном животу. Пјесник у јавности и у интимности. Отуда, јамачно, и долази, да он први, последије Ига, створи капитално дјело француске романтичне драме својим *Cyrano de Bergerac*-ом. Њиме је, као што је и сувише познато, Ростан постао преко ноћи славан. Истина, да га критика није престајала хвалити од премијере његових *Romanesques*-а. Његове *Princesse lointaine* и *La Samaritaine* само утврђиваху мишљење, да се родио нов пјесник, који својом њежношћу у љубави, чешћом бадинеријом у стиху и стилу подсјећа на Мисеа, а снажним, вјештим до дрскости, манирањем александринца на Ига. *Cyrano de Bergerac*-ом, најзад, дао је, и преко очекивања, најјаснију потврду о своме великом таленту. Ту се показао изобилан фантазијом као романтичар, а обрадом јак драматичар, попут Ига у својим драмама, гдје чешће граничи највећа трагика са комиком. Гледајући или читајући *Сифана* и нехотице се сјетите при којој, нагло створеној комичној сцени, четвртог чина *Ruy Blas*-а. Нису то само духовите тираде, него праве ракетле досјетака, оног финог, неусиљеног француског есприта, које Гасконац Сирано, војник-књижевник огромног носа, раскошно разасипље. Али док се овдје дивите богатству духа, дотле вас до суза дира самопријегор и жарка љубав његова у трећем чину. Љубавни стихови, које он мјесто свога друга шапће под балконом лијепе Роксане, чине се да су задахнути душом Мисеовом: и ту је смијех сузама овлажен, као на многим сличним мјестима у автора *Lorenzaccia*.

Таквим дјелом Ростан се нагло дигао. А помогла му је много и околност, што романтичну драму скоро нико и не обрађиваше с успјехом. Само неколико Парнасоваца што даваху, с времена на вријеме, по које дјело литерарне вриједности, али то не бјеше довољно да се одупре осталим дјелима, писаним само за оквир позорнице а чешће пута намијењеним широј публици. Друштвена комедија-драма и комедија са својим префињеним тезама с једне, а водвиљ са својим силним *quiprosos*-има и лаким начином излагања акције с друге стране, бјеху заузеле све млађе таленте. Не изгледаше, лакле, да ће ко скорим постати Иговим баштаником у позоришту.

Ростан одмах у почетку књижевне каријере, бјеше обиљежио својим *Романтичним лудима* своје становиште у позоришту, ког се вјерно придржавао кроз мање од десет година свога рада. *Сираном* је постигао потпуно успјех свога књижевног правца, и он постаде правим Иговим наслиједником. То бјеше триумф.

С тога се с необичним нестрпљењем очекиваше премијера најновијег његовог дјела *L' Aiglon*-а (*Орлића*) јер се многим намењаше, и нехотице, питање: хоће ли, после *Сирана*, овим новим дјелом стећи нову ореолу или помрачити стару? Јер, ко зна, зар не може један пола-таленат да створи ремек-дјело, дјело случаја? Можда је и *Сирано*, баш због његовог неочекиваног и великог успјеха, дјело случаја. А да се једном истинском, богоданом умјетнику потврди његова права вриједност, треба, свакако, најмање два одлична дјела, јер и за зачеће, за почетак непобитне славе треба пар, као и за зачеће једнога живота.

Првом представом *L' Aiglon*-а*) искључена је за увијек свака сумња о случају. Ростан је по други пут написао велико дјело, и то за годину дана доцније...

*

*) Приказиван први пут 2./15. марта о. г. у Théâtre Sarah Bernhardt.

Кад се битком код Ватерла сврши пошљедња пјесма велике Наполеонске епопеје, којој се мјесто сваког другог епилога може ставити овај Игов стих:

L'Angletere prit l'aigle, et l'Autriche l'aiglon.

којим се докончаје славни живот Малог Каплара а почиње, да се такође брзо сврши, жалосна историја Наполеона II.

Као што се знаде, Наполеон I. био је у првом браку ожењен Јозефином Таше де ла Пажери, удовицом генерала Бохарнеа. Развјенчавши се с њоме у 1810, ожењи се Маријом Лујзом, аустријском надвојвоткињом, ћерком Фране II. Из тога брака се роди мушко дијете, коме је отац одмах при рођењу дао на најсвечанији начин назив Краља Римскога.

Након пада Наполеоновог Марија Лујза прибјегне двору свога оца заједно са својим сином, коме дјед даде назив Војводе од Рајхштата, и одавши се безбрижном животу, уда се органички, након смрти свога мужа (1821.), за свога великог надкоморника, грофа Најперга.

О самом животу Војводе од Рајхштата највише се дознало из мемоара грофа Прокеш-Остена, који му је био присни и ода ни пријатељ до смрти, и ако им не бјеше суђено да увијек заједно другују.

Ево шта пише сам Прокеш о младом сину Наполеоном:

„Одмах првих дана нашега опћења чинио ми се син Наполеонов позват судбином, да игра у свијету улогу достојну свога оца. У њега бијаше и тијело и душа људи, предестинираних за вође народâ.“ Он се просто одушевљавао њиме, па зато на једном мјесту опет вели:

„Имао сам осјећај, сличан ономе, што спопада младића, кад први пут сретне дјевојку, којој ће дати своје срце.“*)

Такав утисак прављаше плавооки војвода на сваког. Његови фини, одмјерени манири, дубок поглед, гдје се као у неком плавом мору, огледаше њежност, племенитост и храброст његове душе, освајаше

*) Graf Prokesch-Osten: *Mein Verhältniss zum Herzog von Reichstadt.*

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

силно, а помисао на судбину му, буђаше сажаљење: зар баш он мораде искајавати славу свога оца? Зар над њим да се изведе страшна игра судбине, и да он, коме као новорођенчету у златној колијевци бјеше дат назив Римског Краља са великим кордоном Почасне Легије и чије рођење бјеше оглашено са највећом помпом широм Наполеонове Француске, која ликоваше, а јављено свим европским дворovima, који се нису, јамачно, радовали овом орлићу, јер су могли слутити да ће од њега бити некада страшни орао, као и отац му, који ће интрепидно прокрстарити Европом — зар он све то да замијени, и славу и пријесто и пурпур — бијелом униформом аустријског пуковника?...

То је осјећао и Војвода од Рајхштата и његова бујна фантазија не могла да мирује. Јака, црна корзичка и плава Хабсбуршка крв не даде му мира. Док је под првом приправан био да окуша своја крила, да као необуздан и од пасме орлић јурне својој отаџбини, коју силно љубљаше, дотле му ова друга не могла дати ни толико самосвојне снаге да се свог златног кафеза ослободи... И сиротог орловског тића сагорје жива жеља да са скиптром, или, још боље, мачем против Европе, настави дјело свога оца, продужи епопеју... Умрије од суве болести у најљепшим младићским годинама, истога дана, сата и у истој соби, у којој му пуковник Форести, као осмогодишњем дјетету, наговјести смрт очеву. Нестаде гвоздене душе из стакленог тијела, која га, можда, и уништи. Сврши се и епилог Наполеониде.

Тај драмски сиже третира Ростан у своме *Aiglon*-у. Војвода од Рајхштата својим животом дао је тему за новог Хамлета. Разлика је само у томе, што дански краљевић носи црно одијело а француски царевић бијелу пуковничку униформу; што први осјећа и филозофише а други се само сјећа и осјећа; онај умире на гомили лешева, у борби, овај на болесничкој постели, у агонији.

Али пустимо Ростана нек нам он то сам представи.

У првом смо чину у Бадену, крај Беча, гдје Марија Лујза проводи безбрижно живот. Она је просто страшна у својој веселости. Добре воље, немарна, кокетна, живи Наполеонова удовица, као да је успавана неким опојним пићем, међу гомилом својих дама. По читав дан се разлијежу звуци са клавира помијешани са галантним разговорима, љубавним уздасима и пригушеним пољупцима. Све је весело лица као и оно цвијеће у њеном парку. Само кад и кад чудан један облак заклучи тај сјајни хоризонт. Марија Лујза, поред све своје безбрижности, не може да га се отресе, и ако се упиње. Сјећање, успомене искршавају сваки час и изненада. Све, све има неке везе за њеном прошлосту, због које је не гризе толико савјест, колико је мучи сјећање. Отворе ли се новине — сјећа се; отвори ли се књига, читаља наилази у Расиновој *Андромахи* на ове стихове:

Pyrrhus

Leur haine pour Hector n'est pas encore éteinte
Ils redoutent son fils.

Andromaque

Digne objet de leur crainte!
Un enfant malheureux, qui ne sait pas encor
Que Pyrrhus est son maître, et qu'il est fils d'Hector.*)
и она блиједи. На улици неко узвикне: живио Наполеон! И она протрне.

То узвикнуше два војника, који су видјели Војводу од Рајхштата, како се поносито враћа из шетње.

Најзад ето и њега, Блијед је, слаб, лијеп. „Rien, en verité, — вели Catulle Mendès — de plus délicieusement triste que cette première apparition souriante où il y a le pressentiment de la disparition; c'est comme l'avant-reflet d'un effacement.“

Пирус.

*) Њихова мржња против Хектора још није угашена. Боје се његовог сина.

Андромаха.

Достојна ли предмета њихове бојазни! Несрећно дијете, које још не зна, да му је Пирус господар и да је син Хекторов.

Акција се брзо развија, коју обиљежавају једна тобожња модисткиња из Париза и један кројач. Модисткиња није нико други до главом грофица Камерата. Она је дошла са својим другом да склони испред Бонапартиста принца, да се врати у Француску и заузме пријесто очев. Војвода је у недоумици, неодлучан је, и у име одговора тражи за размишљање још „три стотине ноћи без сна.“

Je vous demande encor trois cents nuits d'insomnie...

Чин се свршава једном сценом од великог ефекта.

Војвода је сам. Уђе играчица Фани Еслер. Историјски се зна, да је француски принц имао љубавних снопаја са овом играчицом, па чак се сумња да је у том имао удјела и Метерних, који је хтио да уљуља принца љубавним сном, да му се жудња за отаџбином угуши. И дан данас, многи ће Бечлија назначити Дворску Велику Оперу као гроб Војводе од Рајхштаата. Сјећајући се тога ми се надамо приуласку госпођице Еслерове каквој галантној љубавној сцени. Али мјесто тога, Фани с пуно respekта прилази принцу и мјесто да му даје низ пољубаца она му прича низ Наполеонових побједа, за које он није могао дознати, јер му све књиге, које говораху о његовом оцу, бјеху неприступачне по наредби Метерниховој. Ову неочекивану, пуну fine романтике, сцену, обрадио је Ростан необичном вјештином, представивши нам Еслерову у свијетлијој, идеалнијој боји, која повјерени јој задатак врши сасвим натрашке, те мјесто да га опаја својој калинеријом и увлачи у мрежу равнодушности, она га подејећа на великог оца и тим помаже Орлићу да своја крила славним предањима снажи. Тај завршетак чина јако утиче на гледаоца.

Други чин нас доводи у царски двор у Шенбруну. Принцу баш предају два учитеља историју, у којој је све изостављено што би се ма и најмање дотицало Наполеона. Али се Орлић пробудио, јер је дознао за величину свога оца, из уста која су га морала пољупцима успавати.

За вријеме лекције дошавши до године 1805. они рекоше да се у њој није ништа догодило. „А Император? Шта је он радио: упита Орлић.“ — „Који император?“ запиташе учитељи — „Мој отац“ кликну принц и у једном душку, у једној грозничавој тиради, поче, на ужас својих учитеља, ређати побједи Наполеонове. Стаде им набрајати да се те године предао његовом оцу Улм, да је заузео Беч, а говорећи о његовој побједи код Аустерлица, „гдје сунце метну у историју једним осмијехом“, са необузганим заносом кличе:

— *Il dit en galopant sur le front de bandière:*

„Amis, il faut finir par un coup de tonnerre!“

Il va, tachant de gris l'état-major vermeil.

L'armée est une mer; il attend le soleil.

Il le voit se lever du haut d'un promontoire;

Et d'un sourire il met le soleil dans l'histoire.

Учитељи се пренеражени удаљују. Мало доцније гледамо како му његов пријатељ гроф Прокеш — онај исторични Прокеш — предаје стратегију. Али, гле чуда! Мали дрвени војници, којима се маркирају разни тактични положаји, носе мјесто аустријске француску униформу. За ту метаморфозу имамо захвалити једном старом гунђалу, бившем сержану Наполеонове гарде, Фламбо-у, названом Фламбару, који се необичним начином ушуњао у шенбрунски двор, да Наполеоновог сина двори и штити, као што штићаше заповједника Велике Армије. Пјесник је представио тог окорјелог ратника садјетињим срцем, које му налаже, да своје младеме господару припреми радост претварањем малих дрвених војника, обојивши их кришом, у војнике Наполеонове војске. Колико ли има наивне њежности у овоме моменту, који тако добро карактерише старога Фламбара, што утјешљиво, као дјетету, дошаптава младеме принцу, кад му дигосе преображене војнике: „Ми ћемо и друге опет обојити!“

Доцније прима војвода маршала Мормона, војводу дубровачког, коме оштрим тоном пребацује издајство, које је почињено према Наполеону. На Мормона то

силно утиче и он се каје, признавши, да обожаје свога бившег поглавицу.

Радња трећег чина врши се на истом мјесту. Стари, патријархални Фрањо II. прима и рјешава, благо и милосрдно, молбе својих поданика. Као задњи молител приступа своме дједу војвода од Рајхштата и преклиње га, да му помогне да се врати у отаџбину и заузме очев пријесто. Фрањо II. тронут је ватреним и искреним ријечима свога унука и спреман је скоро да попусти, претпоставивши све политичке обзире искреној љубави, коју гајаше према њему, али ту га спријечи ледени Метерних, чија мржња лебђаше као црна сјенка над Наполеоновим потомком. Задржа га, угуши осјећај правике и љубави у сиједом владаоцу...

Ноћ се спустила, мјесечина обасјала позорницу... Принц спава у истој соби, у којој му отац спаваше послје битке код Ваграма... На столу стоји мали шешир Наполеонов, ког војвода бјеше метнуо у знак пристанка, да је готов бити учесник комплота, који ће га довести на очев пријесто. Лагано улази Метерних, који се, и нехотице, спомиње ноћи послје Ваграма; и онда бјеше ноћ баш као и ова — свега се добро сјећа — на столу тамо стајаше шешир Малога Каплара... На један мах преблиједи. Је ли могуће? Шеширић бјеше на истом мјесту... Да није опсјена, пита се Метерних, али се брзо прибира и у једном монологу, излива сву своју голему, јетку мржњу према Наполеону. У тај мах спази пред собом војводе од Рајштата на стражи гренадира — исто као у години 1809. — и неописан страх обузе Метерниха. Тај гренадир бјеше одани Фламбар, који чуваше у потаји неколико реликвија из Велике Армије, а међу њима и своје гренадирско рухо, које кришом ноћу облачаше да у њему стражари пред вратима Наполеона II.

Највећег је ефекта, свакако, у читавој драми дијалог између војводе од Рајштата и Метерниха. Ледени дипломата разлаже пакосним тоном Наполеоновом сину,

да он никада не само да неће сјести на пријесто свога оца и завладати Француском, него да за то није ни позван, јер у његовим жилама не тече Бонапартина крв. И да га боље увјери приводи га пред огледало, и показује му његов лик, упозорује га: да је плав, плав као мајка му, плав као сумња, плав као иронија, плав као слабост, плав као малодушност... И он се зар сматра Наполеоновим сином?! Јадни, кржљави Орлић, изван себе, разбија издајничко огледало, проклињући Провиђење што му смјести очеву душу у тако кукавно тијело. „Aucun poète dramatique — ushiheno вели Mendès, по коме описасмо ову сцену — ne donna jamais une émotion plus intense que celle dont nous tressaillimes à ce moment; ce morceau doit être considéré, je pense, comme un chef-d'œuvre que les hommes n'oublieront point.“

Четврти нас чин доводи у сред сјајне ноћне маскарале, која се приређује у парку шенбрунском. Ту се удешава завјера, да војвода од Рајхштата пребјегне у Француску. Веома је дирљив приказ, кад се он са својом љубазницом опрашта.

Пети се чин одиграва на славној Ваграмској пољани, гдје Наполеон 1809. порази аустријску војску. Ту су заказали завјереници састанак, да се договоре како да пређу у Француску заједно са војводом. Али завјера је откривена, и Фламбар, да не би запао у непријатељске руке, одузима себи живот. Млади војвода остаје крај мртвог тијела свога вјерног слуге... Од једном се чују неки потмули гласови: пали војници Наполеонови буде се... Војводи пада на ум, да је он син убице толиких живота, а крв, коју пљује, то је крв толиких злочина... И он слуша, мислећи да му пријете, те нејасне гласове погинулих бораца, који се, мало по мало, сливају у један једини узвик: „Живио Цар!“ Та фантастична сцена потреса не-обично свакога.

Шести чин нам износи агонију Орлићеву. Болест, која га одавна подриваше, бјеше само потпомогнута скрханим ду-

шевним стањем због за увијек осујећених му бујних снова. И он умире. У задњем часу наређује да му се донесе златна колијевка, која га је примила као Краља Римског и уљуљкивала га златним сновима, нареди да му се чита акт о крштењу, и, дохватив велики кордон Почасне Легије, меће га преко прсију и — умире... Завјеса се спушта... И ми смо под дојмом неописне туге и готови да узвикнемо, као и дјед му Фрањо II: „Можда је то срећа за њ.“

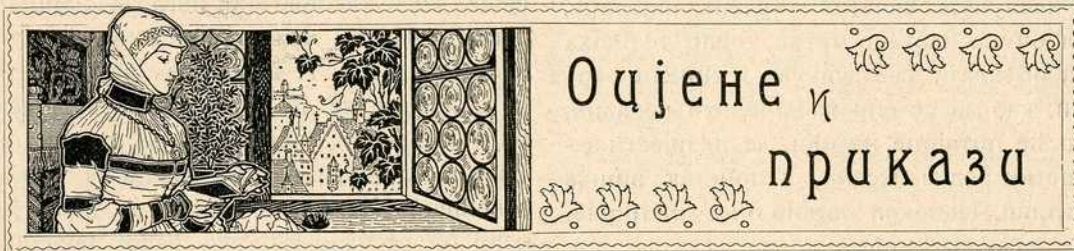
*

На премијери овога знаменитог дјела, бјеше се искупила сва елита париског друштва. Неко лудило од одушевљења бјеше овладало гледаоцима, који немаху никаквих обзира у изражавању свога одо-

бравана: даме и господа, превјешени из ложа или стојећи у партеру, клицаху и тапшаху срећном писцу и његовој интелектуалки, великој Сари Бернаровој, која бјеше саму себе надкрилила. Славна умјетница била је уложила сву снагу да прикаже хамлетску слику заробљеног Орлића. Све је уложила, чак му је и своје бујне и драгоцјене косе жртвовала, које падоше под хладним оштрицама, да лик Војводе од Рајхштата буде вјернији. То златно руно чува Сара у скупоцјеном сандучету ружинога дрвета, далеко од очију модерних Јазона.

Aiglon ће обићи све веће европске и америчке позорнице, ако му гдје неумитна цензура крила не подреже.

Уредник.

Иво Типико: Са јадранских обала

кратке приче (10. свеска „Мале Библиотеке“) у Мостару 1900. Издање и штампана издавачке књижарнице Пахер и Кисића.

О Иви Типику писало се у нас више, него ли о једном приповједачу, који се у новије вријеме појавио. Његове *Primorske duše*, обасуте су заслуженим похвалама, као мало која збирка приповједака и многога старијега и познатијега приповједача. Та књига истакла је свога писца, као правог пјесника са богоданим талентом, који се клони шаблоне и, не поводећи се ни за киме, чврсто стаје на своје ноге. Сlike, које нам је он насликао, мрачне су, кроз њих чујете биједу како уздише, видите очајне погледе невоље, оне су пуне исти-

не, пуне умјетничке љепоте. Оне су тим љепше, што су нове, — у нас до сад не виђене и што су јасно огледало живота једнога дијела српскога народа, који живи у Далмацији. Истина, било је још писаца, било је одличних писаца, који су нам износили слике из Далмације као н. пр. Симо Матавуљ, Марко Цар и Јосип Берса. Но сви они држали су се само града, те нам описивали разне фратре, конте, крчмаре, берекине, семинаристе и т. д. док се Типико спустио у село међ раднике — сељаке. Док су први, рекли би смо и сувише оптимисте, те нам представљају већином људе весељаке, дотле Типико, прави пессимиста, представља нам само изнурене мученике, патнике, јаднике, чија нас жалосна судбина растужује и мами нам сузу на очи.

Тек кад саставимо Матавуља, Цара, Берсу и Типика, изгледа нам, да би имали праву и вјерну слику народног живота у читавој Далмацији. Раставимо ли прву тројицу од задњега, или њега од њих, слика ће бити непотпуна.

Ова збирка Типикова служи као допуна првој. У њој има до шест слика, исто онако лијепих и умјетничких као у првој. Прва *На расстанку* и трећа *Невјера* доста су сличне једна другој. За њих се може рећи, да су двије љубавне пјесме у прози. У првој се растаје драги са драгом, да се, можда, више и не виде, и другој драга оставља драгога и иде у манастир, опет, можда, да се више не виде. И једна и друга пуне су лијепих описа и сличица. За углед истичемо само једну, којом се почиње *Невјера*.

„По влажном, уједном ваздуху и најезуреној, тамнијој, морској пучини лијепо се наслућује заматак студене вијавице. Иза очуха настане мртви тијац, те плаха језа обухвата све живуће и цијели околиц, као да се спрема на нешто ненадно, што ће потајице надоћи, да навијести завршетак родне јесени, а почетак зимње пустоши. Напокон лагано опет тек пирне, гане лаке облачиће и крене их даље, док једном иза њих продре свијетло, засја, застане, и постепенце одмиче, да се сасма закљони. Плавасти хлад покрије земљу, једвице се ишчекује, да сунце још једном загрије.“

Друге опет двије *На сунчевој жеги* и *У железничком вагону* сличне су по садржини. У првој се прича о старцу, коме су узели сина у војнике, па мора да ради, да се прехрани. Но како је немоћан, оставља рад и враћа се кући, тужно гледајући на широко море, као да се нада,

е ће тамо далеко угледати сина. У другој опет се прича о старцу, чијега су сина такођер узели у војнике, па га на поласку кући о Божићу снијег завијава. Обрада је пак у обје слике различна. У првој је писац краћи. Макар и са неколико потеза стари нам је Анте нацртан маркантније, него ли Перо у другој. И ако је Перин син мртав, а Антин жив, судбина овога другога, — можда и преко воље пишчеве, — више нас се дојимље, те више жалимо за њим. То чини, да слику *На сунчевој жеги* бројимо међу најбоље ствари, што их је Типико до сада написао.

А у овој збирци најљепша му је *Биједа*. Садржај јој је прост: отац је крао, а син и жена не хтједоше га одати. Затворише и њега и њих. А код куће им остала ситна дјечица, јадна, гладна, заборањена од свакога, осим од једне сусједке, која такођер не изгледа најмилијом. Писац нам описује живовање ове несрећне дјеце. И истину да рекнамо, ми не знамо, може ли се биједа боље и вјерније насликати, него што је то учинио Типико у овој слици!... Овдје је готово савршен! Кад би ко састављао књигу, у којој би требало да уђе само неколико најљепших српских приповиједака, ова Типикова ствар не би смјела изостати.

У овим Типиковим сликама има нешто, што им даје особите дражи. То је топло саосјећање његово са свима патницима и невољницима које описује. А кад пјесник пишући, у истину осјећа, читалац не може остати хладан. Ето са шта ће се Типико, поред признања критике, још и најбоље допасти и са шта ће постати омиљен свакоме!

Издање књиге укусно је и лијепо.

Сарадник.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

WWW.UNILIB.RS

Кроника

Српска

* Почетком ове године навршило се 25 година како М. Топаловић управља хором панчевачког срп. цркв. пјевачког друштва. Дуги тај период непрекидног рада на пољу српске умјетности, прибавио је лијепу гласа како самом умјетнику тако и друштву, које је најстарије у Српству. Ову ријетку појаву 25-годишњег заслужног рада свога хоровађе наумило је панчев. срп. црквено пјевачко друштво да нарочито прослави, те је у главној овогодишњој скупштини једногласно закључило, да приреди другог дана Ускрса о. г. *свечану бесједу у прославу 25-годишњице рада свога хоровађе г. Мите Топаловића.*

* Случајно нам је до руку дошла књига: *23 занимљиве приповетке* Коломана Миксата. На насловном листу нема ни чије је издање, ни ко је преводилац. Штампано је у Биограду код С. Хоровица 1900. Коломан Миксат је познат српској читалачкој публици са својих лијепих хумористичних радова, који су стекли признање и у свјетској књижевности. У нас је изишла прије неколико година засебна збирка окрајних радова Миксатових. Миксата је тешко преводити, да и у пријеводу остану неповријеђене његове ванредног стила његовог. О томе се писали у њемачкој штампи читави чланци: ко и како треба да се Миксат преводи. Ту није довољно само познавање језика, него и студија самог аутора и његовог стила, који му даје тако битно обиљежје. Ове приче пред нами, и ако на наслову стоји „превод с мађарског“ што је дрска лаж, — преведене су с њемачког и то таман у оноликом броју, колико их скапа има у двије свеске *Универзалне Библиотеке* (3463 и 3664). Преводити Миксата по себи је тешка ствар, а преводити га с њемачког пријевода, истина можда је лакша ствар, ал је тим гора. Причице ове штампане су на врло лошој и неједнакој артији са старим и сувише употребљиваним словима. Нека се зна да је српско издање!

* Максим Трпковић професор, издао је књигу: *Реформа Календара*. У свом књижевном огласу вели: „У њој сам изложио у главном погрјешке и недостатке нашег (Јулијанског) и Грегоријанског календара, и изнио пројекат како би требало извршити тачну реформу оба ова календара, па да сви хришћани имају један заједнички календар, који се никада не би морао мијењати. По томе пројекту: Има-

ћемо година од двије врсте као и до сада: простих, са 365 и преступних са 366 дана. Преступне су оне године, које се могу подијелити са 4 без остатка. Изузимају се године којима се завршују вијекови; оне су преступне, ако се могу подијелити са 9 без остатка или са остатком 4. Све су остале године прсте. На тај начин отпадају по 7 дана у свакој периоди од 900 година. Средња вриједност нове године потпуно је једнака са сунчаном или тропском годином и износи: *365 дана, 5 часова, 48 минута и 48 секунда*. Из садашњег календара треба избацити 15 дана, да би се довео на стање у вријеме Христова рођења. Или избацити 13 дана, да би се довео на стање у вријеме Никејскога Сабора (325 год.) У овом другом случају, западни Хришћани треба само да измијене њихово правило о преступним годинама на крају вјекова, да усвоје правило по овоме пројекту, па су оба календара у основи изједначена. Књига износи скоро 4 штампана табака. Цијена 0:50 динара.“

* Изишла је 9 свеска *Васкрсенија* Грофа Л. Н. Толстога, с руског превео Јован Максимовић. Издање Књижарнице код Вука Ст. Караџића Св. Ф. Огњановића у Срем. Карловцима 1900. Цијена 40 хелера.

* *Жарко Сатић*, који је као оперски пјевач ангажован у Будимпешти, па је зимом с добром срећом и вршио свој посао, сад је ангажован за вријеме, док не пјева у Будимпешти, у њемачкој великој опери у Риги у Русији, гдје се већ сјајно одликовао као кардинал Броњи у Халевијевој „Јеврејки.“ Тамошњи руски и њемачки листови јако похваљују његову вјештину.

* Српско Народно Позориште у Биограду у суботу, 18 марта изнијеће пред биоградску публику три нова страна комада у једном чину, у намјери да ближе упозна српски свијет са два модерна драматичара. Од једног од њих, Метерлинка, има већ у репертоару чувена драма *Кнегињица Малена*, а други, бечки писац, Шницлер сасвим је непознат. — Утисак који оставља Метерлинкова *Незвана Гошћа* (L' Intruse) необичан је, а у Шницлеровој *Другарци* (Die Gefährtin) трегира се једно деликатније психолошко питање. Вече ће се завршити веселом Палероновог комедијом *Варница* са госпођицом Миљковићевом у насловној улози.

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

* Књижевно одјелење *Матице Српске* у Новом Саду, послје толиког вапаја српске штампе, ријешило је да измијени досадањи начин својих издања. *Летопис* ће излазити шест пута годишње и то у свескама 3—4 табака (!) са кратким чланцима, расправама и рефератима о дневним савременим појавама, које се тичу у првом реду Срба, било у књижевности, у науци и умјетности и ма у којој грани народнога, књижевнога, просвјетнога, економског и друштвеног кретања. Већи радови излазиће у засебним издањима. Од *Књига за народ* излазиће 6 на годину, од којих ће једна бити: календар. Уреднику *Летописа*, ради олакшања редакције и процедуре додијељен је и одбор од три лица. Вадећи ове податке из 11 бр. Бранкова Кола потпуно му одобравамо гдје вели: „Овим реформама, дакако, није све, није ни много учињено за напредак Матице наше и наше књижевности у народу, па није ни оно доста, што је у предлогу усвојено и о самим књижевним прилошцима какви треба да буду, па да, по мишљењу одбору, пристану у *Летопис* и у Матичина издања у опште, — али је за сада то све што се у први мах могло урадити, да се покрене нов живот. Много више стоји, као што је и до сад стојало, до самих радника и њихова рада, као и до агилности родољуба српских и пријатеља Матичиних: они да морално дижу углед српској књизи књижевним радом својим, ови да материјално подижу моћ Матичину ширећи књиге по народу и скупљајући чланове и претплатнике на издања Матичина. Не стоји напредак књижевности нигде само до радника њених, до писаца, него исто толико и до растуривача књига. У нас је мало књижевника радника, а растуривача још мање. А где год се ових, растуривача, нашло, књига је добро напредовала; пример нам је Српско Књижевно Друштво, у Хрвата њихова Матица. Покажимо, одсад бар љубави према Матици и народу више у корисном раду, што је за кога, него што показујемо замерајући јој ово или оно, што је доста пута било оправдано, али је често и тако далеко ишло, само да се што каже, и то не толико за љубав Матице колико из личних побуда према овом или оном у Матици.“ При првој појави остварења ове одлуке преговорићемо опширније.

* Српска Књижевна Задруга изнијеће у наредном колу пјесме покојног *Војислава Илића* и то прву и другу књигу.

* У Биограду умро је учитељ и управник српске сликарске школе *Кирило Кутлика*. Лака му српска груди.

* *Школски Одјек* ваљани педагошки лист што излази у Новом Саду почео је доносити у свом *Листку* „Гола факта и нека упоређења.“ Ми нарочито препоручујемо и овај лист, а нарочито низ ових чланака, који нас потсећају на много што шта и у нашим земљама.

Словенска

* Петроградска књижара А. Ф. Маркса издала је ових дана *Приповијетке Антона Чехова*. Приповиједака има 72. Цијена 1 руб. 80 коп. Иста књижара приредила је и пустила у свијет друго издање Толстојева *Васкрсенија*. Ово је издање украшено сликама Л. О. Пастирњака. Цијена је 1 руб. 80 коп.

* Чувени хумориста руски Н. А. Љејкин, написао је нов роман под натписом На побывкѣ. „Њива“ о њему пише овако: Нови роман нашега даровитога хумористе Љејкина, задира у врло интересни угао рускога живота и даје ред слика и опажања из, мало експлоатираног књижевницима, живота „Питершчика у селу.“ Тај роман, као и све што излази из пера г. Љејкина, написан је јасно, колоритно, у широком маниру, те истиче писца као ваљана опсерватора и познаваоца како „питершчика“, тако и села. Не гледајући на лак манир писања, коју је писац давно усвојио, његове саставе можемо слободно назвати умјетничким, благодарећи врснони типови, што нам их он црта тачним, одређеним, и ако не многобројним цртама. Ми ни мало не сумњамо, да ће и роман „На побывкѣ“ код публике исто тако успјети како успјеше већина састава његових. Он ће прибавити публици много пријатних минута својим здравим хумором и трезвеним погледом на појаве садањег рускога живота.

* Руски белетрист и драматург П. Боборикин, написао је нову комедију у четири чина, под натписом „Накипѣ.“ Комедија је играна у петроградском царском позоришту, гдје је сјајно успјела.

* Василије А. Вершчагин, прослављени сликар руски, издао је своје *Нове приповијетке*. У њима су изнесене успомене о генералу Скобељеву, о његовим подвизима у Турској и Средњој Азији.

* Р. И. Сементковски, уредник „Њиве“ и одличан критичар руски, у 2. броју „Литерарних прилога Њиве“ жали се, како многи млади људи неспремни и необразовани хоће да су књижевници. „За то, да би био човек инжењер или учитељ гимназије, треба да сврши курс, најприје у средњој, а затим у вишој школи, осим тога мора и практички да се припреми. А да би био књижевник, мисли, да не треба никаквих припрема. Данас човек ни мислио није писати роман, а сјутра ето га, гдје је приступио писању романа у двије, и три књиге... Он каже, да је то заблуда и пита: по чему је тако распрострањена? Ево шта сам и одговара: „Свима су познати факти, како се рано пробуди таленат у књижевника. Они пишу већ у школској клупи и пишу кад и кад сретно. Истина, Џејмс Уат још је у дјетињству пажљиво посматрао колико је јака пара, и таквих примјера, да се рано пробуди посматрање и таленат, у другим сферама, осим у књижевничкој више нема. Но, не знам зашто, сви су убијеђени, да

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

се човек роди књижевником и да књижевничка професија не тражи особитих припрема. Бадава ћемо им говорити, да је Крилову било више од четрдесет година кад је почео писати своје знамените басне, да је Љесков почео писати тек око 30 године, да је Сервантес написао *Дон Кихота*, кад му је било 60 година и да су, шта више, многи генији своје најзрелије саставе написали *не* у млађе доба. Ипак, дакле, влада предрасуда, како књижевнику не треба припрема, а та предрасуда чини један од главних узрока, зашто је речена заблуда толико распрострањена. Но упоредо са тим узроком, иду и многи други. Име књижевника некако је чаробно! Слава занесе људе, по томе што су сви људи мање или више самољубиви. Чак и писац трећега степена довољно је чувен, а име великога звони по свима крајевима отаџбине. Људи неће да појме, што чак и за то, да би неко постао и књижевник трећега степена, треба видна талента и много труда. Они читају какво дјело и мисле, како је у њему све просто, вјерно и лијепо. Зашто и ми не би пробали? Они и не појме, да баш оне простоте, вјерности или љепоте има само у даровитијега писца, који пишћући треба да напрегне све умне и душевне способности...⁴

* Познати руски приповједач Антон Чехов, недавно је написао нову једну приповијетку. Натпис јој је *Дама са псетањетом*. Ту се приповијета о једној дами, којој додија живовање са мужем — чиновником, па, узевши своје псетање, бјежи на јахту, да би, ма и на краће вријеме, била одаље од њега. На јахти се упозна с Дмитријем Дмитријевићем Гуровим, кога су рано оженили, па и он од своје жене побјегао на јахту, — и них се двоје зближе. Кашње се састају и на јахти и у Москви и у губернијском граду, гдје она има своје имање. Обоје њих осјећају потребу да живе као у законитом браку, али не знаду како? С тим питањем Чехов и завршује приповијетку. Вриједно је, да напоменемо мишљење двојице одличних руских критичара о овој приповијетци. Први критичар Буренин (у листу „Новоје Време“) куди приповијетку. По његову мишљењу она није довољно обрађена, те, према томе, није ни успјела. Други пак критичар Семетковски (у „Ниви“) хвали је, тврдећи, да писац прекрасно црта душевно настројење свога јунака и да питање, које је у овој причи изнио, заслужује озбиљну пажњу.

* Јан Ђ Гусъ, драма вче 5 дѣйствѣяхъ, переводъ съ чешскаго И. М. Ивакина и И. И. Гиляка. Книгоиздательство И. К. Голубева въ Москвѣ. — Книга, која носи горњи натпис, прва је книга на рускоме језику, што је уредништво „Зоре“ добило на приказ. То је одиста једно пријатно изненађење, које нам даје повода да се надамо, да ће нас се старија наша браћа Руси од сада чешће сјећати, те нам своје књиге на приказ слати, како би о њима по-дробније могли српску читалачку публику обавјешћавати. Као што се из натписа види, ова је драма

преведена са чешкога. Писац јој је Јосиф Кајетан Тил, с киме нас преводиоц Гињак, у предговору, поближе упознаје. Из тога предговора вадимо ово: „Писац драме Јосиф Кајетан Тил, један од најдаровитијих и најплоднијих представника младе чешке литературе четрдесетих година. У многобројним саставима његовим, који су задахнути ватреним осјећањима патриотским и одликују се сјајном умјетничком формом, Тил је ускршавао пред Чесима прошлост њихову, пажљиво и одушевљено цртајући идеалне стране њезине. Историја Хуса, по своме дубокоме националном смислу, морала је свакако пружити надахнућа пјеснику — патриоти и драма „Јан Хус“ јавила се као једна од најрјечитијих свједоцаба о примамљивом таленту и патриотском раду Тила.“

* Чешки часопис *Vlast*, што излази у Прагу под уредништвом Томаша Шкрдле, у своме 6 броју, доноси подужу биљешку о белегистичним листовима српским. Писац биљешке је познати чешки књижевник и пријатељ српски Јан Трештик. — О „Новој Искри“ изражава се врло ласкаво. Истиче, што доноси више пријевода са словенских језика, а жали да чешкој књижевности не поклања више пажње. Он замјера у опште свима српским листовима, што не доносе више пријевода са чешког језика, кад Чеси одиста имају изврених књижевника. Од радова у „Искри“ хвали приповијетку Рад. Домановића *А хлѣба?*... — „Бранково коло“ хвали, као веома озбиљан и омиљен лист. Од радова, што су у њему изашли, спомиње *Кнез Градоја од Орлова града* и *Пред Косовом*, као и пријевод Кубине студије *Српска и старогрчка музика*... „Босанску виду“ спомиње и хвали као лист за народ, кога вјешто уређује Никола Т. Кашиковић. Допада му се Цветићева прича *Нисам крива* и пјесме Алексе Шантића... — За „Зору“ каже, да је покренуло коло млађих књижевника, који се окупише на обалама хладне Неретве. Из тога кола истиче Дучића, Ђоровића и Шантића. За првога вели, да је био уредник „Зоре“, те особито хвали његов начин уређивања, а нарочито што се књижевним биљешкама поклања већа пажња. Издање му се такођер врло свиђа. Од радова спомиње и хвали *Богојављенску ноћ* Ђоровићеву, *Миша* Матошевог, уредникову причу *У батчи* и његове пјесме *Лејли*. Затим хвали пјесме Драгутина Илића и Алексе Шантића, спомиње пријевод *Мати* од Габријеле Прајзове и чланак о Сметани — *Просвјету*, *Просветни гласник*, *Женски свет*, *Учителски пријатељ* и *Младост* спомиње са неколико редака, а *Полицијски гласник* хвали као стручан лист, истичући нарочито хумореску *Пон Саида*, што је изишла у њему.

Сџрака

* У Паси, близу Париза, постоји *Банка за књижевнике*, која књижевницима у невољи радо даје 5 до 20 франака у зајам, без интереса, а само на *часну*

ријеч. Дужник даде обвезницу, на којој напише: *Ја нижепотписани обвезујем се часном ријечју да ћу вратити толику и толику суму.* Рока не означује. На челу овога завода стоји Жана Робен, писац неколико романа, која је некада такођер искусила какво је књижевничко сиромаштво. Колико се зна, књижевници се уредно одуђују на часну ријеч.

* 13 свеска *Litterarisches Echo* доноси у прегледу српских листова међу осталим и овај одјељак: „Вриједна су пажње *Питања* о стању српске књижевности, што их је Јован Дучић извјесном броју српских књижевника упутио, и које је одговоре он у свом листу *Зори* што излази у Мостару објелоданио. Цјелокупни резултат није много похвалан. Српска књижевност лежи, баш у новије вријеме, у рукама дилетаната, а то је појава, која се даје протумачити оним жалосним приликама, да скоро нико не може да живи од свог књижевног рада. Драма је сасвим престала. Лирика даје квантитативно много али ничег особитог, само новела заслужује већу пажњу; о каквој читалачкој публици не може бити ријечи, а критика заражена политичким партизанством нити има какве вриједности нити каква утјецаја.“ — *Одговори* на питања нашег уредништва у погледу нашег књижевног стања, који се низаху у појединим бројевима *Зоре* лањске и ове године, могли су заиста, а нарочито странцу, чинити се као најбољи извор и податци за објективну оцјену цјелокупне нам лијепе књижевности. Кад би сва она субјективна, а често настрана мишљења у *Одговорима* била потпуно исправна, наша би књижевност била или изврсна или вриједности четврт луле дувана. Заиста у већини тих одговора одише неки песимизам и тешким уздахом указује се на прошлост. У нас је обичај чим се покажи каква млађа снага или га дићи на пиједастал да је барабар са најбољим представницима златног доба наше књижевности или га у поређењу са тим најбољим представницима здробити до ништавила једног Бранка Секулића, названог Лепгира. Али без упоређења код нас не иде. Нико неће да види да је наступило неко ново, друкчије, медиокритетско доба гдје не свијетле више велика сунца, него тек раскошне можда свијетилке електричних ружа. А није то само у нас малих. Ни Руси, ни Французи, ни Нијемци не претендују више на старе великане, на Достојевског,

Гогоља, Гончарева, Ига, Дима, Гетеа, Шилера, Хајнеа и многе друге, само се ми још деремо: гдје нам је Његуш, Јакшић и други. Има још славних заостатака и у страним књижевностима, али они су заостатци прошлости а не дјеца садашњости. Таких заостатака имамо саразмјерно и ми. Ако је и наступила декаденција у нас, то она није једино наша болест, она се опажа у цијелој свјетској литератури. Зато мислимо да нам и наше рођене умне продукте ваља мјерити мјером новог метра а не мјером старог аршина, па нам онда неће све тако страшно, пусто, неутјешљиво изгледати. Гдје су ти млади драматичари свјетске књижевности који са таким успјехом стичу себи гласа, гласа литерарне вриједности за доцнија покољења? Зар не видите да је сва она галама свјетских премијера опсјена тренутних успјеха, успјеси свега, само не чисто литерарне моћи. Гдје је та славна лирика данас која би се могла упоредити са лириком прошлих славних дана? Зато Нијемци не очајавају, они хвале своје млађе pjesнике који не одскачу ни у колико саразмјерно према нашој признатој млађој генерацији појета. Приповједачка књижевност се развија повољно, боље него икад. Лазаревића више немамо ал зато младо, бујно, радено коло приповједача даје лијепе гаранције за будућу новелу, причу и роман. Живи су још и Матавуљ, Јанко, Нушић а јављају се Ћипико, Станковић, Будисављевић и други. Толико за сада за неке приговоре у *Одговорима* и закључцима што се јављају и што би се могли јавити из тих Одговора.

* Познати њемачки новелиста Павле Хајзе навршио је 2 марта седамдесету годину свога живота. Књижевника су поздравили његови поштоватељи а цјелокупна њемачка штампа у чланцима и фелтонима, уз слике јубилара, приказала његове особине као писца и живот. Хајзе је познат и српској читалачкој публици у лијепим пријеводима Јована Грчића по српским часописима. Изишла је у 2 засебне књиге његових новела у Грчићевом пријеводу под насловом *Где но лимун фаја*.

* Јосиф Ивановић, новинар, превађа од Чеде Мијатовића *Бурђа Бранковића* на мађарски језик. Прва је књига готова а скорим ће и друга. Као што Бр. Коло јавља, преводилац ће предати овај пријевод Мађарској Научној Академији да га прегледа и изда.

СА ДРЖАЈ: М. Н. *Наши модерни историчари.* — **Пјесништво:** Милета Јакшић: *Јудина смрт.* — **Приповијетке:** Бранковински: *После двобоја.* — Княз В. Ф. Одоевский: *Бал,* с руског превео В. М. — **Bergzik 'Agrád:** *Отимија,* превео Јован Протић. — **Чланци:** Паја Путник: *Бој на Међашима,* из ратничких успомена. — Paul Bourget: *Посјета у Гетсовој кући,* превео Ј. Дучић. — József Diner-Dénes: *Мавро Јокаи,* превео Јов. Протић, приликом његове седамдесетпетогодишњице 7/19 фебруара 1900. — од Уредника: „*L' Aiglon*“. — **Оцјене и прикази:** Иво Ћипико: *Са јадранских обала,* оцјењује Сарадник. — **Кроника:** — *Српска.* — *Словенска.* — *Страна.*

Претплату *Зоре* прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисића у Мостару, и сви њени појериони. — Рукписи шаљу се Уредништву. — Поједина свеска стаје 80 хелера. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од легитимног реда у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 12 хелера, за три оглашавања по 8 хелера, а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 60 хелера билеговине.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА